

Գ Լ Ո Բ Ո Ի Մ

Վ Ե Ր Լ Ո Ի Ծ Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԱՄՆ - ԻՐԱՆ. ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ

ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

3

Փետրվար, 2007

«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՄՆ - Իրան. հնարավոր զարգացումներ	3
Իրանի փոխդեսպան Ա.Ա. Ջոուհարի հետ հանդիպման մասին	7
Иранские экстремисты и американские республиканцы. возвращение на круги своя	9
Նոր տրամաբանություն իրանական զարգացումներում. իրավիճակային վերլուծություն	11
Զարգացումներ պաղեստինյան ինքնավարությունում	16
Почему «anglos» лидируют	20
Իրաքահայ համայնքը՝ նոր մարտահրավերների առջև	28
Можно ли считать иракских шиитов однородной общностью?	32
Южный Кавказ: военно-политическая ситуация в начале года	35
Армянская община Краснодарского края	38
ՄԱԿ զարգացման ծրագիր. «գերակայությունները պետական ծախսերում» 2001-2004թթ.	42

ԱՄՆ - ԻՐԱՆ. ՀՆԱՐԱՎՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ

Արդեն մոտ երեք տասնամյակ տևող ԱՄՆ-Իրան առճակատումը թևակոխում է նոր փուլ, և սպասվող զարգացումները, համաձայն վերլուծաբանական հանրության կարծիքի, կարող են հանգեցնել անգամ աշխարհակարգային բնույթի փոփոխությունների:

Ինչպես հայտնի է, ամերիկյան կողմը հետևողականորեն մեղադրում է Իրանին, թե վերջինս անմիջական օգնություն է ցուցաբերում Իրաքում գործող ահաբեկիչներին: Նման տեղեկատվական քաղաքականությունն ուրվագծում է ԱՄՆ գլխավոր թշնամու՝ Իրանի կերպարը և միաժամանակ Իրաքում ԱՄՆ կրած անհաջողությունների պատասխանատվությունը կարծես փոխանցում է այդ երկրին¹: Տեղեկատվական-հոգեբանական ճնշումն Իրանի վրա արտահայտվում է նաև նրանով, որ ՋԼՄ-ում կարելի է հանդիպել բազմաթիվ տեղեկությունների և վերլուծությունների, թե այս գարնան առաջին ամիսներին ԱՄՆ-ը կարող է օդային (նվազագույնը) հարված հասցնել Իրանին: Սակայն «Իրանի խնդիրը» միայն տեղեկատվական բնույթ չի կրում:

Այսօր հայտնի պաշտոնական և ոչ պաշտոնական տեղեկատվությունը, և որ հիմնական է՝ քաղաքական զարգացումների տրամաբանությունը, վկայում են այն մասին, որ Մերձավոր և Միջին Արևելքին (ՄՄԱ) վերաբերվող ամերիկյան նախկին և ներկա բոլոր ծրագրերը ենթադրում են նվազագույնը Իրանի թեոկրատիկ վարչակարգի տապալում և, հնարավորության պարագայում, անգամ այդ երկրի մասնատում ըստ էթնիկ-կրոնական հատկանիշների: ԱՄՆ-Իրան ռազմական բախման խնդիրն առավել հրատապ դարձավ սկսած 2003 թվականից, երբ օկուպացվեց Իրաքը: Մասնավորապես 2006-ի սկզբին, ինչպես և այսօր, ամերիկյան գարնանային ռազմական հարձակման հնարավորությունը նույնպես աշխուժորեն քննարկվում էր ՋԼՄ-ում և վերլուծական պարբերականներում: Նկատենք, որ նախորդ և այս տարվա իրավիճակների միջև կան ինչպես նմանություններ, այնպես էլ էական տարբերություններ:

Նմանություններն առաջին հերթին վերաբերում են ընդհանուր քաղաքական իրադրությանը և հնարավոր պատերազմի ժամկետներին. իրավիճակն Իրաքում 2006-ին սկզբունքորեն շատ չի տարբերվում նրանից, ինչ կա այսօր, իսկ ժամկետների նմանությունը պայմանավորված է գուտ տեխնիկական-օդերևութաբանական հանգամանքներով. գարնանային ժամանակահատվածն այդ տարածաշրջանում ամենանպաստավորն է օդուժի և թևավոր հրթիռների կիրառման տեսակետից: Սակայն 2006-ին ԱՄՆ հանրապետական վարչակազմը, հաշվի առնելով 2006թ. աշնանը Կոնգրեսի ընտրությունների գործոնը և երկյուղելով, որ իրանյան կամպանիայի հնարավոր անհաջողությունը կհանգեցնի պարտության ընտրություններում, որոշեց չդիմել ռիսկի: Մայիտակ տունը «մեծ պատերազմի» փոխարեն իր դաշնակից Իսրայելի հետ ձեռնարկեց «լոկալ», պատժիչ պատերազմ *Zhqrashyash* կազմակերպության դեմ, որը քաղաքական առումով նույնացվում է Իրանի հետ: Հաշվարկը կատարվել էր՝ ելնելով նրանից, որ հաղթական և արագընթաց ռազմական գործողությունները կբարձրացնեն ԱՄՆ և Իսրայելի վարկը և կցուցադրեն ամերիկյան մերձավորարևելյան ռազմավարության արդյունավետությունը: Սակայն տևական և ոչ միանշանակ արդյունքով ավարտված ռազմական գործողությունները միջազգային հանրության կողմից ընկալվեցին որպես ամերիկացիների հերթական անհաջողություն: Դա իր հերթին նպաստեց այն բանին, որ ընտրություններում ԱՄՆ Կոնգրեսի երկու պալատներում էլ դեմոկրատները մեծամասնություն նվաճեցին:

*Zhqrashyash*ի դեմ ոչ այնքան հաջող ռազմական գործողությունները որոշ վերլուծաբանների հիմք տվեց մտածելու, որ այդ պատերազմը դեռևս «միջանկյալ» բնույթ էր կրում, և «մեծ պատերազմը» ՄՄԱ-ում, որը պետք է վերջնականապես հստակեցնի իրավիճակը և պատաս-

¹ Հայտնի է, որ Բեն Լադենը և Ալ-Քաիդան կորցրել են «թշնամու կերպարի» իրենց տեղեկատվական գրավչությունը, իսկ այսօր Իրաքում գործող ահաբեկիչները պատկանում են ամենատարաբնույթ կազմակերպությունների, որոնց թիվը, ի լրումն, օրավոր աճում է: Այդպիսով, «թշնամին» Իրաքում անձնավորված չէ, ինչը տեղեկատվական հարթությունում լուրջ թերացում է: Այս ամենի համատեքստում ամերիկացիների կողմից Իրանի «իրաքյան թշնամու կերպարի» ձևավորումը տեղեկատվական-հոգեբանական հատուկ գործողությունների տեսանկյունից հիմնավորված է և շահեկան:

խանի «ով ով է ՄՄԱ տարածաշրջանում» հարցին, դեռևս առջևում է: Կարելի է ենթադրել, որ եթե Իսրայելը (ԱՄՆ-ը) միանշանակ հաղթեր *Հիզրայահին* (Իրանին) այդ «միջանկյալ» պատերազմում, ապա դա գուցե բավարար կլիներ Միացյալ Նահանգներին «իր դեմքը պահպանելու» համար, ինչը, թերևս, կնվազեցներ «մեծ պատերազմի» հավանականությունը:

Միևնույն ժամանակ, 2007թ. իրավիճակը զգալիորեն տարբերվում է նախորդ տարիներից: Այս տարի ԱՄՆ հանրապետական վարչակազմը կաշկանդված չէ ներքաղաքական խնդիրներով, և 2007-ը ամենահարմարն է խոշոր գործողություններ ձեռնարկելու համար: Համաձայն ամերիկյան քաղաքական ավանդույթի՝ «հեռացող» նախագահին իր իրավասությունների վերջին տարում, այսինքն՝ 2008-ին, չի կատարում «անհակադարձելի» քայլեր, որոնք սկզբունքորեն կկաշկանդեն նորընտիր վարչակազմին (անկախ այն բանից՝ նրանք հանրապետականներ են թե դեմոկրատներ) իրագործել սեփական ծրագրերը: Ավելին, տպավորությունն այնպիսին է, որ նախագահական ընտրություններում հանրապետականների հաջողության հասնելու միակ հնարավորությունը հաղթական պատերազմն է ՄՄԱ-ում¹: Միևնույն ժամանակ, խնդիրը ոչ միայն այս կամ այն կուսակցության հաղթանակն է ընտրություններում: Հարցադրումը ենթադրում է ավելի բարձր քաղաքական մակարդակ, քանի որ կարծես թե հենց ՄՄԱ-ում է որոշվում ամերիկյան գլոբալ գերակայության հետագա ճակատագիրը: Մինչդեռ զարգացումներն այդ տարածաշրջանում առայժմ մեծ լավատեսություն չեն ներշնչում ամերիկացիներին:

Այսօր առավել քան նախկինում, լրջացել են Իրանի կողմից նետված մարտահրավերները: Հաջողության հասնելով «միջանկյալ» պատերազմում՝ այդ երկիրը մեծացրել է ազդեցությունը ՄՄԱ-ում և անշեղորեն իրագործում է իր միջուկային ծրագիրը: Դա կարող է փոխել ոչ միայն տարածաշրջանային, այլև գլոբալ ռազմաքաղաքական պատկերը: Նկատենք, որ Իրանը որոշ արևմտյան քաղաքագետների կողմից արդեն այսօր ընկալվում է որպես «տարածաշրջանային գերտերություն»:

Իր հերթին՝ ԱՄՆ շահերի տեսակետից գործընթացներն այդ տարածաշրջանում երկակի մեկնաբանությունների առիթ են տալիս: Հարվածելով Իրաքին և մասնատելով կամային հատկություններով օժտված ղեկավարություն ունեցող արաբական երկիրը՝ ԱՄՆ-ը կարծես թե լուծեց մի շարք ռազմավարական խնդիրներ: Սակայն գուցա հեռու ծագեցին նոր հիմնախնդիրներ: Իրաքյան Քրդստանի հետ կապված հայտնի զարգացումները խարխուլեցին ԱՄՆ և Իսրայելի հարաբերությունները Թուրքիայի հետ, որը նախկինում համարվում էր այդ երկրների հիմնական ռազմավարական գործընկերը:

Քրդստանի փաստացի անկախության ձեռքբերումն իր հերթին նույնպես դժվար է անվերապահորեն հաջող համարել: Քրդերի աջակցությունը Միացյալ Նահանգներին, անշուշտ, լուրջ մարտավարական նշանակություն ունի: Սակայն քրդական գործոնը մշտապես անորոշություն է պարունակում, և երկարաժամկետ հեռանկարում զարգացումները կարող են և նպաստավոր չլինել ԱՄՆ-ի համար:

Իրաքի մասնատումն առաջացրել է նաև մեկ այլ, գուցե և ավելի կարևոր հիմնախնդիր: Շիաների իշխանության գալը զգալիորեն մեծացրել է Իրանի ազդեցությունն այդ երկրում: Այսինքն՝ դեռ վաղ է միանշանակ գնահատական տալ, թե որ սցենարն էր ավելի նպաստավոր ԱՄՆ-ի և Իսրայելի համար. սուննիների իշխանության տակ գտնվող և Իրանի հետ առձակատման մեջ գտնվող միասնական, թե՛ մասնատված, սակայն Իրանի ակնհայտ ազդեցության տակ գտնվող և փաստացի շիական ինքնավարություն ունեցող Իրաքը:

Այսպիսով, ՄՄԱ-ում ամերիկյան ռազմավարությունը, որի հենքում, մասնավորապես, ընկած է տարբեր էթնիկական, կրոնական խմբերի և կազմակերպությունների (օրինակ՝ *Համասի* և *ՖԱԹՀ*-ի) միջև հակամարտությունների հրահրումը², կարելի է երկակի գնահատել: Ակնհայտ է, որ որոշ հարցերում ամերիկացիները հասել են անժխտելի հաջողությունների. այսօր տարածաշրջանում ընթանում են միջէթնիկ և միջկրոնական պատերազմներ (որոնք անհասկանալի պատճառներով անվանվում են քաղաքացիական պատերազմ): Անշուշտ,

¹ 2003թ. իրաքյան պատերազմը ձեռնարկվեց ընտրությունների նախորդ տարում և էապես նպաստեց Ջ.Բուշի վերընտրման գործին:

² Այդ հայեցակարգը կոչվում է ամերիկյան արևելագետ-քաղաքագետ Բեռնարդ Լյուիսի անունով:

նման պատերազմը կազմալուծում է ՄՄԱ-ն, փոշիացնում է մարդկային, քաղաքական և տնտեսական ռեսուրսները և այդպիսով ԱՄՆ-ի կողմից ավելի վերահսկելի դարձնում այդ աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական առումով կարևոր տարածաշրջանը: Սակայն վերոնշյալ զարգացումներն առաջացնում են նույնքան կարևոր հիմնախնդիրներ, որոնց լուծումը պահանջում է ոչ պակաս ռեսուրսներ:

Նկատենք նաև, որ կազմալուծմանը զուգահեռ՝ տարածաշրջանում ընթանում են բյուրեղացման գործընթացներ. մասնավորապես 2006թ. պատերազմից հետո տեղի է ունենում իսլամական աշխարհի որոշակի համախմբում և Իրանի՝ որպես ուժի կենտրոնի, ձևավորում:

ՄՄԱ գործընթացներին, ոչ ի նպաստ ԱՄՆ-ի, արձագանքում են նաև այլ աշխարհաքաղաքական դերակատարներ, որոնցից առանձնացնենք Չինաստանը և Ռուսաստանը: Հատկանշական է, որ արդեն ոչ թե առանձին ամերիկյան գործիչների, այլ Միացյալ Նահանգների ՊՆ նախարարի մակարդակով այդ տերությունները, ինչպես և Սառը պատերազմի տարիներին, ընդունվում են որպես հակառակորդներ, որոնց հետ հնարավոր է ռազմական հակամարտություն: Նման հայտարարությունները հիմնավորվում են գործնական քայլերով, որոնցից է Ռուսաստանի արևմտյան և արևելյան սահմանների մոտ հակահրթիռային համակարգերի տեղակայումը, ինչը համապատասխանում է նոր՝ բազմաբևեռ սառը պատերազմի տրամաբանությանը:

Այս ամենի համատեքստում ամենակարևոր և ամենավիճահարույց հարցն այն է, թե արդյոք ԱՄՆ ռեսուրսները կբավականացնեն հաղթելու այս նոր պատերազմում: Աշխարհաքաղաքական «մեծ խաղում» ԱՄՆ հիմնական խաղաթղթերն են համալիր քաղաքականություն վարելու կարողությունը և տեխնոլոգիական-ռազմական, թերևս, բացարձակ գերակայությունը¹: Հատկանշական է, որ ռազմական ոլորտում ԱՄՆ-ը վերջերս իրագործեց վճռական քայլեր: Մասնավորապես որոշում ընդունվեց Իրաք ուղարկել լրացուցիչ 21.500 զինծառայող և Պարսից ծոց տեղափոխել (ի լրումն այնտեղ գտնվող «Էյզենհաուեր» ավիակրի) ավելի քան 70 ինքնաթիռ ունեցող «Ջոն Սթենիս» ավիակիրը և նրան ուղեկցող 5 ռազմանավեր: Վերջապես նախագահ Բուշը դիմեց Կոնգրեսին ռազմական կարիքների համար աննախադեպ մեծ գումարներ (մոտ \$760 մլրդ) տրամադրելու առաջարկությամբ:

Կատարվեցին նաև ուշադրության արժանի կադրային նշանակումներ: Ինչպես հայտնի է, իրաքյան և աֆղանական ռազմական գործողությունների թատերաբեմի պատասխանատուն ԱՄՆ զինված ուժերի Կենտրոնական հրամանատարությունն է (ԿՀ): Վերջերս ԿՀ հրամանատար նշանակվեց Իրանի հանդեպ հարձակողական տրամադրություն ունեցող ծովակալ Ուիլյամ Ֆալոնը, որը փոխարինեց ծագումով լիբանանցի գեներալ Ջոն Աբիգայդին: Նշենք նաև, որ ԱՄՆ նոր ՊՆ նախարար Ռոբերտ Գեյթսի նշանակումը հաճախ մեկնաբանվում է որպես «բազե» Ռամսֆելդին Իրանի հետ բանակցություններ վարելու կողմնակից անձով փոխարինում: Սակայն այս «փոխատեղումը» կարելի է երկակի գնահատել: Գեյթսը մինչև նոր նշանակումը ԿՀՎ տնօրենն էր և, թերևս, լավագույն ձևով է իրագրել ՄՄԱ անցուդարձին: Ամերիկյան ռազմական համակարգը, ինչպես հայտնի է, գործում է գրեթե անխափան, և Ռամսֆելդի խնդիրը Պենտագոնի քաղաքական ուղղորդումն էր: Արևելյան «նրբությունների» մասին պրոֆեսիոնալ մակարդակով տեղեկացված Գեյթսի խնդիրը կարող է լինել ամերիկյան ռազմական մեքենայի՝ մերձավորարևելյան իրողություններին համարժեք և այդպիսով ավելի արդյունավետ կիրառումը:

Փաստերի այս համախումբը վկայում է, որ Միացյալ Նահանգների զինուժը Իրանի դեմ ռազմական գործողություններ սկսելու բարձր պատրաստվածություն է ձեռք բերել: Նույնը կարելի է ասել շարունակաբար նոր զինտեխնիկայի օգտագործմամբ զինավարժություններ անցկացնող Իրանի մասին²: Ստեղծված իրողությունում հնարավոր են հետագա զարգացման մի շարք տարբերակներ և սցենարներ.

1. ԱՄՆ գործողությունները ենթարկվում են «սպառնալիքն ավելի գործուն է, քան նրա իրագործումը» ռազմավարական սկզբունքին և նպատակ ունեն ռազմական-քաղաքա-

¹ Այդ տերության սպառազինության տեխնիկայի և ռազմավարական մտքի մակարդակը բազմապատիկ գերազանցում է ոչ միայն առանձին վերցրած տերությունների, այլև նրանց ընդհանրացված համապատասխան ցուցանիշները:

² Այդ երկիրը ոչ միայն ներկրում է սպառազինություն (ինչպես ռուսաստանյան հակաօդային տակտիկական օպերատիվ հրթիռային (TOP) համակարգերը), այլև ինքն է արտադրում ռազմական նորագույն տեխնիկա. օրինակ՝ Իրանը սկսել է արտադրել ռադարների համար անորսալի (UՅԵԼՍ տեխնոլոգիայով) անօդաչու օդանավեր:

կան և տեղեկատվական-հոգեբանական ճնշումների միջոցով ստիպել Իրանի իշխանություններին որոշակի զիջումների գնալ: Դա թույլ կտա ԱՄՆ-ին պահպանել իր վարկանիշը և գոնե մասնավորապես լուծել տարածաշրջանային խնդիրները:

2. Իրանը չի գնում զիջումների, իսկ ամերիկյան վարչակազմը, ելնելով ներքաղաքական (ճնշումներ դեմոկրատական կուսակցության կողմից), արտաքին քաղաքական (միջազգային հանրության հնարավոր կտրուկ արձագանքը), կամ էլ զուտ ռազմական (իրանական ՇՕՊ համակարգի էֆեկտիվությունը, պատասխան ասիմետրիկ հարվածի, այդ թվում՝ միջուկային զենքի կիրառումով, հնարավորությունը) նկատառումներից, չի գնում ռազմական առճակատման: Դա կարող է ընկալվել որպես ԱՄՆ թուլություն ոչ միայն ՄՄԱ տարածաշրջանում, այլև ԱՄՆ գերակայության մասնավոր կորուստ գլոբալ հարթությունում:
3. ԱՄՆ-ը կարճաժամկետ օդային հարված է հասցնում Իրանին՝ առանց վերջնագրեր ներկայացնելու: Այդ գործողությունները նպատակ չունեն տապալել Իրանի վարչակազմը կամ երկրում միջէթնիկական և միջկրոնական բախումներ հրահրել, այլ լուծում են որոշակի՝ միջուկային օբյեկտների ոչնչացման մարտավարական խնդիր: Նման սցենարը թույլ կտա ԱՄՆ-ին համեմատաբար պատվով լքել տարածաշրջանը և պահպանել իր միջազգային հեղինակության զգալի մասը:
4. ԱՄՆ-ը իրականացնում է «հարավսլավական տարբերակը», երբ օդային հարվածները ժամանակային սահմանափակումներ չունեն և շարունակվում են, մինչև Իրանի կողմից որոշակի վերջնագրի ընդունումը: Երկարատև օդային հարվածները, որոնք զուգորդվում են հատուկ նշանակության գործողություններով, կարող են հանգեցնել միջէթնիկական և միջկրոնական բախումների և, ի վերջո, Իրանի կազմալուծմանն իրաքյան սցենարով: Նման զարգացումը կստեղծի քառսային իրադրություն տարածաշրջանում, որի հետևանքներն էապես կազդեն ոչ միայն տարածաշրջանային, այլև գլոբալ հարթությունում ընթացող գործընթացների վրա:

*Գագիկ Հարությունյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

ԻՐԱՆԻ ՓՈԽԴԵՄՊԱՆ Ա.Ա.ՋՈՈՒՀԱՐԻ ՀԵՏ ՀԱՆԴԻՊՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

2007թ. փետրվարի 14-ին «Նորավանք» ԳԿՀ էր այցելել Հայաստանի Հանրապետությունում Իրանի փոխդեսպան Ալի Աքբար Ջոուհարը:

Փոխդեսպանի հետ հանդիպման ընթացքում քննարկվեցին մի շարք հարցեր:

Նախ, Իրանի փոխդեսպանը խոսեց Իրան-Հայաստան արդի հարաբերությունների մասին՝ դրանք բնորոշելով բավական զարգացած, սակայն «զրկված նոր ինովացիոն նախաձեռնություններից»: Մինևույն ժամանակ, փոխդեսպանը կարծիք հայտնեց, որ հայ-իրանական ներկա հարաբերությունների բարձր մակարդակն անցած տարիների ընթացքում ձեռք բերված ռեսուրսի օգտագործման հետևանք է, և այդ իսկ պատճառով հայ-իրանական միջպետական երկխոսությունն իր հետագա զարգացման համար պահանջում է նոր ծրագրեր և նախաձեռնություններ: Այդ ծրագրերի քննարկմանն էր նվիրված հանդիպման հիմնական մասը:

Մեղրիում նավթավերամշակման գործարանի կառուցման մասին

Հնարավոր ծրագրերից մեկին՝ Մեղրիում նավթավերամշակման գործարանի կառուցմանը, հանդիպման մասնակիցները հատուկ ուշադրություն դարձրին:

Իրանի փոխդեսպանը նշեց, որ կոնկրետ մեկնաբանություններ չի կարող տալ ռուսական «Կոմերսանտ» թերթում հրապարակված նյութին, որում նշված էր Մեղրիում նավթավերամշակման գործարան կառուցելու հնարավորության մասին: Սակայն, մինևույն ժամանակ, փոխդեսպան Ջոուհարը նշեց, որ նավթավերամշակման գործարանի կառուցման հեռանկարների շուրջ հաճախ քննարկումներ են եղել թե՛ Իրանում, թե՛ Հայաստանում, իրանա-հայկական միջպետական հանդիպումներում: Նավթավերամշակման գործարանի կառուցումը կարող է հանդիսանալ հենց այն ինովացիոն ծրագրերից մեկը, որը կարող է նոր շունչ հաղորդել հայ-իրանական հարաբերություններին: Լինելով բավական թանկ նախագիծ՝ այն պահանջում է հատուկ մոտեցում դրա իրագործմանը, սակայն հենց նույն «Կոմերսանտում» նշվում էր, որ ռուսական «Գազպրոմն» է հետաքրքրված նախագծով, ինչը գործարանի, ինչպես նաև Իրանի տարածքում, մինչև հայ-իրանական սահման, նոր երկաթգծի կառուցման ֆինանսավորման հնարավորությունը դարձնում է ավելի բազմակողմանի և հնարավոր: Հարցի քննարկման վերջում Ա.Ջոուհարը նշեց, որ ժամանակին անհավանական էր թվում Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման հեռանկարը, մինչդեռ գազատարի կառուցումն այսօր ավարտին է մոտենում: Այսօր նույնպես անհավանական թվացող նավթավերամշակման գործարանի կառուցման հեռանկարը, համապատասխան հետևողական քայլերի դեպքում, կարող է իրականություն դառնալ: Այս առումով կարևորվեց համապատասխան վերլուծական նյութերի դերը, որոնք կարող են իրանական և հայկական քաղաքական իշխանություններին ավելի համոզիչ ներկայացնել գործարանի և երկաթգծի կառուցման անհրաժեշտությունը:

Հայաստան-ԱՄՆ հարաբերություններ

Շարունակելով Իրան-Հայաստան հարաբերությունների թեման՝ Իրանի փոխդեսպանն ասաց, որ Իրանն ըմբռնումով է մոտենում Հայաստան-ԱՄՆ հարաբերություններին՝ գիտակցելով դրանց հատուկ կարևորությունը և օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը Հայաստանի համար: Մինևույն ժամանակ, իրանական կողմը մեկ անգամ չէ, որ ականատես է եղել հայ հասարակության և քաղաքական ընտրանու շրջանակներում ԱՄՆ-ի նկատմամբ տիրող իրական զգացմունքներին, որոնք բավական քննադատական են:

ՇՀԿ դերակատարման բարձրացման մասին

Հանդիպման ընթացքում քննարկվեց նաև Շանհայի համագործակցության կազմակերպության դերակատարման բարձրացման հարցը: Երկուստեք ընդգծվեց, որ կազմակերպությունն ակտիվ դեր է սկսել խաղալ միջազգային անվտանգության ներկա համակարգում, միևնույն ժամանակ՝ տնտեսական համագործակցության ուղղությամբ ՇՀԿ-ն պասիվ է աշխատում: Իրանի փոխդեսպանը նշեց, որ այսօր Իրան-ՇՀԿ համագործակցությունը և Իրանի հնարավոր անդամակցությունը կազմակերպությանն ավելի իրատեսական են դառնում, քանի որ կազմակերպության մեջ ընդգրկված երկու գլոբալ տերությունների՝ Չինաստանի և Ռուսաստանի համագործակցությունը ՇՀԿ-ն դարձնում է իրական ուժի կենտրոն, որի դերը գալիք տարիների ընթացքում աճելու է:

Իրանի դեսպանատուն-«Նորավանք» ԳԿՀ հարաբերություններ

«Նորավանք» ԳԿՀ-ի կողմից ՀՀ հաղորդակցային անվտանգության հիմնախնդիրներին նվիրված մրցույթի անցկացումը բավական լուրջ հետաքրքրություն առաջացրեց իրանական կողմի մոտ: Իրանական դեսպանատունը հանձն առավ մրցույթի մասին տեղեկացնել իրանական առաջատար գիտական և վերլուծական կենտրոններին, որոնք հետաքրքրված կլինեն մրցույթին մասնակցությամբ: Երկուստեք նշվեց, որ նման միջոցառումներն անհրաժեշտ են միջպետական հարաբերությունների զարգացման ինտելեկտուալ սպասարկման համար:

ИРАНСКИЕ ЭКСТРЕМИСТЫ И АМЕРИКАНСКИЕ РЕСПУБЛИКАНЦЫ. ВОЗВРАЩЕНИЕ НА КРУГИ СВОЯ

Празднование годовщины исламской революции в Иране и накал страстей вокруг иранской ядерной программы многих заставили обратиться к историческим событиям далекого – с точки зрения динамики современных международных отношений – прошлого конца 1970-х, начала 1980-х гг. И ничего бы в этом обращении не привлекло особого внимания, если б не определенные примечательные события, непосредственно связанные с нынешними реалиями.

Захват американского посольства в 1979-м и выборы президента США

4 ноября 1979г. около 400 иранских студентов захватывают здание американского посольства в Тегеране и берут под арест 63 сотрудников американского дипломатического представительства. Через 2 дня от Временного правительства Ирана полную и безоговорочную власть над страной получает аятолла Хомейни, который и определяет в течение ближайших 10 лет иранскую внешнюю и внутреннюю политику, закладывая основы первой исламской теократии в мире.

Захват американского посольства пришелся на активную фазу предвыборной кампании в США, в которой все более уверенно начал лидировать представитель республиканской партии Рональд Рейган. После его победы на выборах в американскую прессу, не без участия Израиля, просочилась информация о том, что Рональд Рейган, с помощью своего будущего заместителя **Дж.Буша** (отца нынешнего президента) и офицера национальной разведки **Роберта Гейтса** (нынешнего министра обороны США), вступил в тайные переговоры с режимом Хомейни по поводу одного важного для республиканской партии США вопроса¹: иранское руководство попросило не отпускать американских заложников до конца предвыборной кампании в США, которая, благодаря иранцам, должна была закончиться безоговорочным поражением действующего демократического президента. Взамен Тегерану было обещано, что республиканцы снимут запрет на продажу Ирану техники, а также начнут закупать, как и прежде, иранскую нефть. К чести иранской стороны надо констатировать факт, что Тегеран свои обязательства перед республиканцами выполнил полностью (заложников освободили почти сразу после победы Рейгана), в отличие от республиканцев. В дальнейшем Иран вынужден был прибегнуть к политике захвата граждан США в Ливане для того, чтобы заставить американское руководство начать поставки оружия Ирану в самые трудные моменты ирано-иракской войны.

Война в Ираке и выборы президента США 2008 года

Вышеприведенная историческая справка представляет интерес по ряду причин:

- захват и удержание американских дипломатов в Тегеране оказали беспрецедентное влияние на внутривнутриполитические процессы в США, частично определив исход президентских выборов и победу республиканцев;
- преемственность нынешнего уровня ирано-американских сношений обеспечивается наличием прямо (Роберт Гейтс, Махмуд Ахмадинежад, если он действительно участвовал в захвате американского диппредставительства) или косвенно (республиканская партия в США и ультраконсерваторы-неохомейнисты в Иране) вовлеченных в процесс выяснения отношений ИРИ-США лиц и сил;
- наличие все той же иракской проблемы в отношениях между двумя странами,

¹ По расследованию переговоров республиканцы-Иран были организованы слушания в Конгрессе США, которые к конкретным санкциям не привели. *Более подробно на эту тему см.:* Владимир Иванов – Новый иракский воитель Буша // НВО, 17.11.2006.

- предстоящие президентские выборы в США, в которых, однако, перед республиканцами на сей раз стоит задача сохранить, а не заполучить власть.

Парадоксальным образом, как и 28 лет назад, исход президентских выборов в США значительным образом зависит от позиции и политики иранского руководства. Основная разница в ситуации заключается в том, что вместо 63 сотрудников американского диппредставительства в Тегеране в заложниках иранских властей оказалась военная группировка США в Ираке и вся американская ближневосточная политика. Во многом благодаря иранской стороне сегодня терпит частичный крах американская ближневосточная стратегия: развитие ситуации в Ираке выходит из-под контроля, что и заставляет многих традиционных региональных партнеров США призадуматься о вечности и неуязвимости своего основного союзника и все чаще и чаще принимать у себя высокопоставленных лиц из Пекина и Москвы. Все это, вкупе с многочисленными трупами американских солдат и сообщениями о все большем количестве поражаемой повстанческими ракетами американской технике, видят и оценивают также и в американском обществе, которое через год должно определиться с выбором: с кем оно хочет связать свое будущее как минимум в течение предстоящих после 2008-го года 4 лет.

Иракская (на сегодняшний день косвенно – иранская) проблема станет ключевым фактором, который повлияет на исход президентских выборов в США. Хотя многие считают победу демократов безальтернативной, но все же немало зависит от хода ирано-американских отношений. Пойдет ли республиканская администрация США на открытое военное столкновение с Ираном или не пойдет – ключевой элемент, могущий реально повлиять на президентские перспективы двух американских партий. Возвращение Роберта Гейтса в большую политику и реанимация обещаний расправиться с Ираном или серьезно договориться с ним очевидным образом напоминают тактику республиканцев 28-летней давности (именно так себя позиционировал во время президентской кампании Рейган, который в отношении Ирана обещал прибегнуть к политике «кнута и пряника»). С иранской стороны американцам «потокает» другой «реаниматолог» прошлого – Махмуд Ахмадинежад, вернувшийся к антиизраильской, антиамериканской риторике периода раннего послереволюционного развития Ирана.

Однако в положении США и Ирана есть одна существенная разница: иранцам в свете ликвидации саддамовского Ирака больше не нужна военно-техническая и любая иная поддержка США, – Иран реально создает ядерное оружие и пока не особо реагирует на требования отпустить нынешних американских заложников; в Вашингтоне же на самом вершине сидит не реалист и крупный стратег Рейган, а одержимый не всем до конца понятными миссионерскими идеями Дж. Буш-младший. А это может вывести отношения между Вашингтоном и Тегераном на совершенно другой уровень. Хотя может получиться и так, что через 28 лет иранцы «вернут» власть в США демократам, которую в свое время они так помогли отнять.

*Севак Саруханян
Фонд «Нораванк»*

ՆՈՐ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐՈՒՄ. ԻՐԱՎԻՃԱԿԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեև իրանական կողմի մերժումը՝ փետրվարի 21-ի դրությամբ դադարեցնել ուրանի հարստացման աշխատանքները (ինչպես պահանջում է 2006թ. դեկտեմբերի 23-ին ՄԱԿ Անվտանգության խորհրդի կողմից ընդունված բանաձևը), ինքնըստինքյան բարդացնում է իրավիճակը, սակայն իրադրության սրացումն այս անգամ, ըստ ամենայնի, կունենա ավելի հիմնարար բնույթ:

Ի տարբերություն վերջին 4-5 տարիների, իրանական միջուկային ծրագրի շուրջ առկա զարգացումներում տեղի է ունենում տրամաբանության փոփոխություն, որի առնչությամբ անհրաժեշտ ենք համարում առանձնացնել երկու հանգամանք.

- Իրանի հաջողությունները միջուկային մշակումներում կրճատում են իրավիճակի վրա ազդելու ԱՄՆ-ի ու նրա դաշնակիցների հնարավորությունները,
- այդ միտումը պահպանվելու դեպքում ժամանակն աշխատում է ի վնաս վերջիններիս:

Չնայած ամերիկյան քաղաքականության անհաջողություններն Իրաքում 2006թ. վերջից թույլ տվեցին խոսել Վաշինգտոնի ու նրա դաշնակիցների մերձավորարևելյան ռազմավարության առաջիկա փոփոխության մասին, բայց ի հայտ են եկել մի շարք ցուցիչներ, որոնք, մասնավորապես՝ իրանական հարցի առնչությամբ, հիմք են տալիս ենթադրել, որ առաջիկա զարգացումներն այդ ուղղությամբ միայն սրվելու են:

Ուղղակի ցուցիչներ

Տարածված կարծիքին հակառակ, ԱՄՆ Կոնգրեսի 2006թ. նոյեմբերի 7-ի միջանկյալ ընտրությունների արդյունքներն էական որևիցե ազդեցություն չեն թողել ԱՄՆ մերձավորարևելյան ռազմավարության վրա:

Փետրվարի 5-ին ԱՄՆ նախագահ Ջորջ Բուշ-կրտսերը Միացյալ Նահանգների Կոնգրես ուղարկեց 2008թ. ֆինանսական տարվա (սկսվում է 2007թ. հոկտեմբերի 1-ից) պետական բյուջեի նախագիծը: \$2.9 տրիլիոնի հասնող բյուջեում պաշտպանության համար նախատեսված ծախսերը կազմում են \$481.4 մլրդ, բացի այդ, Իրաքում ու Աֆղանստանում ռազմական գործողություններ վարելու համար առանձնացված են \$93.4 մլրդ 2007թ., \$141.7 մլրդ՝ 2008թ. և \$50 մլրդ 2009թ. համար: Փաստորեն, Կոնգրեսի հավանության դեպքում 2008թ. ֆինանսական տարվա բյուջեում ԱՄՆ ռազմական ծախսերն, ընդհանուր առմամբ, կկազմեն \$766.5 մլրդ¹:

Ոչ պակաս կարևոր էր ամերիկյան ռազմուժի Կենտրոնական հրամանատարության (*CENTCOM*) առանցքային դեմքերի փոփոխությունը: Միացյալ Նահանգների նախագահի 2007թ. հունվարի 5-ի հրամանագրերով *CENTCOM*-ի հրամանատար Ջոն Աբիզեյդը և Իրաքում գործող ԱՄՆ ռազմուժի հրամանատար Ջորջ Քեյսին փոխարինվեցին, համապատասխանաբար, ԱՄՆ ռազմուժի Խաղաղօվկիանոսյան հրամանատարության (*PACOM*) ղեկավար, ծովակալ Ուիլյամ Ֆելոնով ու գեներալ Դևիդ Փեթրեուսով, ով 2004թ. պատասխանատու էր իրաքյան զինուժի ու անվտանգության մարմինների վարժեցման համար: ԱՄՆ Սենատը հունվարի 26-ին հաստատեց Դ.Փեթրեուսի, իսկ փետրվարի 7-ին՝ Ու.Ֆելոնի նշանակումները: Նշենք, որ մինչև հաստատումը հայտնի էր, որ, օրինակ, գեներալ Դևիդ Փեթրեուսը Իրաքում պետք է իրականացնի Բուշ-կրտսերի՝ հունվարի 11-ին հրապարակված իրաքյան նոր ռազ-

¹ Ի դեպ, ըստ այդ բյուջեի, նախատեսվում է 2011թ. դրությամբ ԱՄՆ ծովային հետևակայինների թիվը 175 հազարից հասցնել 202 հազարի, 2012թ. դրությամբ ԱՄՆ ցամաքային զորքերի թիվը 482 հազարից հասցնել 547 հազարի և վերջապես 2013թ. դրությամբ 13 հազարով ավելացնել հատուկ նշանակության ուժերի թիվը:

մավարությունը, որի բաղկացուցիչ մասերից մեկն էլ Իրաքում տեղակայված ամերիկյան շուրջ 140 հազարանոց ռազմուժը մոտ 20 հազարով ավելացնելն է:

Քիչ հավանական է, որ ամերիկյան օրենսդիր մարմինը ռազմական ոլորտին առնչվող ծախսումների հատվածում կատարի էական փոփոխություններ: Այսինքն՝ ԱՄՆ նախագահի ներկայացրած բյուջեի նախագիծն իրականում ներկայացնում է այդ թվում մերձավորանեյյան զրագացումների վերաբերյալ ամերիկյան վերնախավում ձեռք բերված փոխհամաձայնությունը և այդ փոխհամաձայնության մոտավոր պատկերը, և չի կարող ընկալվել որպես միայն Սպիտակ տան հանրապետական վարչակազմի նախաձեռնություն: Հետևաբար, Կոնգրեսի 2006թ. նոյեմբերի միջանկյալ ընտրությունների արդյունքում Ներկայացուցիչների տանն ու Սենատում մեծամասնություն նվաճած դեմոկրատների կամպանիան ընդդեմ Բուշ-կրտսերի իրաքյան ռազմավարության մի մեծ մասով ունի դեկլարատիվ բնույթ¹:

Հաջորդ կարևոր ցուցիչը Իրաքում իրավիճակի զգալի սրացումը և տարածաշրջանում ամերիկյան ռազմուժի շարունակվող համալրումն է:

2006թ. դեկտեմբերի 25-ին Բաղդադում, 2007թ. հունվարի 11-ին հյուսիսիրաքյան Էրբիլ քաղաքում ամերիկյան զինվորականների կողմից ձեռքակալվեցին, ընդհանուր առմամբ, իրանցի յոթ դիվանագետներ: Թեև նրանցից երեքը հետագայում ազատ արձակվեցին, սակայն փետրվարի 6-ին Բաղդադում անհայտ անձանց կողմից առևանգվեց Իրանի դեսպանատան երկրորդ քարտուղար Ջալալ Շարաֆին: Պաշտոնական Թեհրանը մեղադրեց ԱՄՆ-ին Շարաֆիի առևանգման մեջ²:

Գրեթե նույն ժամանակահատվածում՝ 2007թ. հունվարի 22 - փետրվարի 8, իրաքյան զինյալները ոչնչացրին ամերիկյան ռազմական 6 ուղղաթիռներ: Պենտագոնի ներկայացուցիչների մեկնաբանությամբ՝ նմանատիպ նոր գրոհներն ամերիկյան ուժերի դեմ անհնար կլիներին առանց իրանական կողմի ռազմատեխնիկական աջակցության³:

Չի կարող երկրորդական դիտարկվել այն հանգամանքը, որ ամերիկա-իրանական հարաբերությունները սրվում են (այդ թվում ամերիկացիների նախաձեռնությամբ) այն կետում, որը համարվում է ԱՄՆ մերձավորարևելյան քաղաքականության ամենազգայուն մասը: Ժամանակին՝ 2006թ. մայիս-հունիսին, իրավիճակի որոշակի կայունացումն Իրաքում թույլ տվեց խոսել ամերիկա-իրանական պայմանավորվածության մասին:

Պատկերը կարելի է ամբողջական համարել՝ առանձնացնելով տարածաշրջանում ընթացող ամերիկյան ռազմուժի համալրումը⁴ և Իրանի նկատմամբ տեղեկատվական ճնշման կիրառումը⁵:

Երրորդ ցուցիչը. 2006թ. դեկտեմբերի 12-ին Իսրայելի վարչապետ Էհուդ Օլմերտը բառացիորեն հայտարարեց հետևյալը. «Իրանը ցանկանում է տիրապետել միջուկային զենքին,

¹ Պետք է նույն տրամաբանության ներքո ընկալել ԱՄՆ Ներկայացուցիչների տան կողմից 2007թ. փետրվարի 16-ին ընդունված հայտնի բանաձևը, որն անվստահություն է հայտնում Բուշ-կրտսերի իրաքյան ռազմավարության առնչությանը:

² Աչքի է զարնում այն հանգամանքը, որ ժամանակային առումով այդ իրադարձությունների հետ համընկավ ամերիկյան «*The Washington Post*»-ի 2007թ. հունվարի 26-ի հրապարակումը, թե Սպիտակ տունը թույլատրել է Իրաքում տեղակայված ամերիկյան զինվորականներին գերեզմարել կամ ոչնչացնել «իրանական գործակալներին»:

³ Ամերիկյան ռազմական հետախուզության ներկայացմամբ, իրանական հատուկ ծառայությունների գծով իրաքյան զինյալներին է փոխանցվում հակաօդային ու այլ տիպի հրթիռների մեծ քանակություն:

⁴ Հայտնի է, որ Պենտագոնը Պարսից ծոցում արդեն իսկ կենտրոնացրել է ավիակիր երկու խումբ՝ «*Dwight D. Eisenhower*» և «*John C. Stennis*» ավիակիրների գլխավորությամբ: Բրիտանական ադբյուրները գրում են, որ անհրաժեշտության դեպքում նրանց կարող են միանալ «*Ronald Reagan*», «*Harry S. Truman*», «*Theodore Roosevelt*», «*Nimitz*» ավիակիրները: Ավելի վաղ հայտնի էր դարձել, որ ամերիկյան ռազմուժի Կենտրոնական հրամանատարությունը, որի աշխարհագրական պատասխանատվության մեջ է մտնում նաև Մերձավոր Արևելքը, ԱՄՆ Ֆլորիդա նահանգի Տամպա Բեյ քաղաքի մոտ գտնվող «ՄըքՖիլ» ռազմաօդային բազայում տեղակայված իր կենտրոնակայանը տեղափոխելու է Կատարում գտնվող «Ալ-Ուդեյդ» ռազմաօդային բազա:

⁵ 2007թ. հունվարից Իրանի դեմ տարվում է վերջին մեկ տարվա կտրվածքով աննախադեպ տեղեկատվական ճնշման քաղաքականություն: 2007թ. հունվարի 7-ին, բրիտանական «*The Sunday Times*»-ը գրեց, որ Թեյ Ավիվը պատրաստվում է մինիմիջուկային հարվածներ հասցնել իրանական միջուկային կենտրոններին, ըստ բրիտանական մեկ այլ՝ «*The Guardian*» թերթի հունվարի 15-ի համարի, ԱՄՆ նախագահն ու Մեծ Բրիտանիայի վարչապետը նախապատրաստական լուրջ աշխատանք են տանում Իրանի դեմ պատերազմ սկսելու համար, երկու օր անց՝ հունվարի 17-ին Քուվեյթում լույս տեսնող «*The Arab Times*»-ը գրեց, որ Պենտագոնը նպատակ ունի մինչև այս տարվա ապրիլ ռազմական գործողություններ սկսել Իրանի դեմ, բրիտանական «*New Statesmen*» պարբերականի մատուցմամբ (փետրվարի 19, 2007թ.)՝ տարածաշրջանում կուտակված ամերիկյան ուժերը պատրաստ են ցանկացած պահի սկսել այդ գործողությունները (ըստ «*New Statesmen*»-ի, Պենտագոնում առկա հաշվարկների համաձայն՝ ամերիկյան ուժերը մեկ գրոհի ընթացքում կարող են միանգամից ոչնչացնել իրանական 10 հազար օբյեկտ), իսկ *BBC*-ի փետրվարի 20-ի հրապարակման համաձայն՝ Պենտագոնն արդեն հստակեցրել է ոչնչացման ենթակա իրանական միջուկային, ռազմական ու ստնեսական օբյեկտները:

ինչպես Իսրայելը»: Այդ հայտարարությունից շատ չանցած հետևեց բրիտանական «*The Sunday Times*»-ի 2007թ. հունվարի 7-ի վերոհիշյալ հրապարակումը, իսկ արդեն հունվարի 23-ին Իսրայելի Ատոմային հանձնաժողովի փոխտնօրեն Արիել Լևիտեն պաշտոնապես հաստատեց, որ իր երկիրը տիրապետում է միջուկային տեխնոլոգիաների: Եվ վերջապես, փետրվարի 11-ին իսրայելական «Խնրաթ խաշմալ» էլեկտրատեխնիկական ընկերության¹ գլխավոր տնօրեն Ուրի Բեն-Նունը հայտարարեց ատոմակայանի կառուցման հավանականության մասին, մի բան, որը նախկինում երբեք չէր քննարկվում պաշտոնական մակարդակով:

Չպետք է բացառել, որ դեռևս 20-րդ դարի կեսերից միջուկային զենք պատրաստելու կարողություններ ունեցող հրեական պետության քաղաքական ղեկավարության որոշումը՝ լեգիտիմացնել սեփական միջուկային ներուժը, իրանական զարգացումների համատեքստում կարող է նշանակել իսլամական հանրապետության դեմ հավանական ռազմական ակցիային նախապատրաստվելու Թեյ Ավիվի պատրաստակամության ու կարողությունների հրապարակում:

Մյուս կարևոր ցուցիչն է իրանական խնդրի առնչությամբ եվրոպական ազդեցիկ երկրների դիրքորոշման փաստացի փոփոխությունը:

2006թ. դեկտեմբերի 20-ին Դուբայում ունեցած ելույթի ժամանակ Մեծ Բրիտանիայի վարչապետ Թոնի Բլերը հայտարարեց, թե պետք է գիտակցել այն ռազմավարական մարտահրավերը, որը ներկայացնում է Իրանի կառավարությունը, և կոչ արեց տարածաշրջանում ձևավորել չափավոր՝ ոչ ծայրահեղական երկրների առանցք ընդդեմ Թեհրանի: Հայտնի է, որ իրաքյան կամպանիայի պատճառով բրիտանական լեյբորիստների կաբինետն առանց այդ էլ լուրջ դժվարությունների է բախվում տանը: Այդ առումով հասկանալի էր 2006թ. աշնանը իրանական հարցի առնչությամբ բրիտանական դիվանագիտության որդեգրած ավելի մեղմ դիրքորոշումը ամերիկյան կողմի գծի համեմատ: Սակայն ամբողջ հարցն այն է, որ Լոնդոնի մերձավորարևելյան քաղաքականության որոշակի մեղմացման² ֆոնին բրիտանական կառավարությունը որոշել է բացառություն անել Իրանի հարցում³: Այդ առումով ուշագրավ է, որ Իրանի դեմ տարվող տեղեկատվական-հոգեբանական ճնշման գործում գերիշխող դիրք են գրավում բրիտանական ռեսուրսները:

Առանձին ուշադրության է արժանի պաշտոնական Փարիզի որոշումը՝ հրապարակել իր նոր մոտեցումն իրանական խնդրի առնչությամբ: Հունվարի 29-ին «*The New York Times*», «*The International Herald Tribune*» և ֆրանսիական «*La Nouvel Observateur*» պարբերականներին տված հարցազրույցում Ֆրանսիայի նախագահն ուղղակի հայտարարեց. «Ո՛ր է գցելու այն [Իրանը] ատոմային ռումբը: Իսրայելի՞ վրա: Այդ ռումբը չի հասցնի թոչել 200 մետր, և Թեհրանը հողին կհավասարեցվի»: Թեև հետագայում Ելիսեյան պալատը փորձեց մեղմել Շիրակի խոսքերը, թե Ֆրանսիայի նախագահին ճիշտ չեն հասկացել, սակայն հասկանալի է, որ Փարիզը կատարեց բավական էական մի հայտարարություն:

Փոփոխության է ենթարկվել նաև Գերմանիայի դիրքորոշումը: Գերմանիայի՝ որպես Եվրամիությունում ներկայումս նախագահող երկրի, առաջարկությամբ⁴ փետրվարի 6-ին ԵՄ-ը՝ ի հավելումն 2006թ. դեկտեմբերի 23-ին ՄԱԿ Անվտանգության խորհրդի կողմից սահմանված պատժամիջոցների, Իրանի նկատմամբ հաստատեց լրացուցիչ պատժամիջոցներ⁵:

Ուղղակի ցուցիչների թվին պետք է դասել նաև ռուսական ու չինական կողմերի ցուցադրական ակցիաները: 2007թ. հունվարի 17-ին Ռուսաստանի պաշտպանության նախարար Սերգեյ Իվանովը հայտարարեց, թե ավարտվել է ռուսական «*Top-MI*» մարտավարական բնույթ ունեցող հակաօդային պաշտպանության հինգերորդ սերնդի 29 համալիրների մատակարարումը Իրանին, հունվարի 12-ին տեղի ունեցած զորավարժության ժամանակ չինական

¹ Իսրայելում այդ ընկերությունը պատասխանատու է ողջ ատոմային ոլորտի համար:

² 2007թ. փետրվարի 21-ին Թ.Բլերը հայտարարեց Իրաքում բրիտանական զորքերի կրճատման (7.100-ից մինչև 5.500) մասին:

³ Դուբայի հայտարարությունը միակը չէր: 2007թ. փետրվարի 7-ին, հանդես գալով բրիտանական Ներկայացուցիչների տանը, Բլերն ուղղակի մեղադրեց Իրանին միջուկային զենք ստեղծելու մեջ:

⁴ Գերմանական դիրքորոշման մասին կարող է վկայել նաև փետրվարի 5-ին Արաբական Միացյալ Էմիրությունների մայրաքաղաք Աբու-Դաբիում կանցղեր Անգելա Մերկելի ելույթը, որի ժամանակ նա Թեհրանին ու Դամասկոսին մեղադրեց իրավիճակը տարածաշրջանում ապակայունացնելու մեջ:

⁵ Ուշագրավ է, որ փետրվարի 16-ին Իրանի նկատմամբ պատժամիջոցներ մտցրեց նաև Ճապոնիան, որի կառավարությունն իրանական խնդրում սովորաբար աշխատում էր գերծ մնալ ընթացող աշխարհաքաղաքական գործընթացներից՝ առաջին հերթին հաշվի առնելով սեփական էներգետիկ շահերը:

հրթիռը ոչնչացրեց երկրագնդից մոտ 800կմ հեռավորության վրա գտնվող օդերևութաբանական հին արբանյակը:

Անուղղակի ցուցիչներ

Իրանական զարգացումների համատեքստում պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել ս.թ. փետրվարի 13-ին Պեկինում ձեռք բերված պայմանավորվածությանը, ըստ որի՝ հյուսիսկորեական կողմը փակելու է Յոնբեոնում գտնվող իր միջուկային կենտրոնը և դադարեցնելու է իր միջուկային ծրագիրը:

Տարիներ շարունակ վեցակողմ (Հյուսիսային ու Հարավային Կորեաներ, ԱՄՆ, Չինաստան, Ռուսաստան, Ճապոնիա) անարդյունք բանակցություններից հետո նման կտրուկ առաջընթացը կարող է վկայել հեռավորարևելյան քաղաքականության մեջ ինչ-որ էական նորության մասին, որի վերաբերյալ տեղեկությունները դեռ չեն հրապարկվել: Սակայն, դատելով ընդհանուր տրամաբանությունից, նորությունը պետք է որ առաջին հերթին առնչվի ամերիկա-չինական հարաբերություններին: Հաշվի առնելով իրանական հարցը և ժամանակը, երբ կայացել է այդ պայմանավորվածությունը՝ չպետք է բացառել, որ հյուսիսկորեական խնդրում Վաշինգտոնի կողմից Պեկինին արված հավանական զիջումը կարող է փոխհատուցվել հենց իրանական հարցում: Առաջին տեսանելի արդյունքը տեղեկատվական-դիվանագիտական ընդհանուր ֆոնն է՝ «Հյուսիսային Կորեան ճիշտ չէր իր միջուկային ծրագրի կապակցությամբ և հրաժարվեց այդ ծրագրից. հերթը Իրանին է»:

Անուղղակի հաջորդ ցուցիչը ամերիկա-ռուսական հարաբերությունների կտրուկ վատացումն է:

Ամերիկյան վարչակազմի կարևոր երկու պաշտոնյաներ՝ Պենտագոնի ղեկավար Ռոբերտ Գեյթսը և Ազգային հետախուզության տնօրեն Մայքլ ՄըքՔոննելը, իրենց գործունեությունը սկսում են Սառը պատերազմի ավարտից հետո հակառուսական աննախադեպ ձեռնարկներով: 2007թ. փետրվարի 1-ին ՄըքՔոննելը տեղեկացրեց, որ իր գլխավորած կառույցի ներսում՝ ի շարս Իրանի, Իրաքի, Կուբայի ու Վենեսուելայի գծով համակարգողների, ստեղծվում է նաև Ռուսաստանի գծով համակարգողի պաշտոնը: Փաստորեն, Ռուսաստանը դասվել է ԱՄՆ-ի համար առաջնային սպառնալիք ներկայացնող երկրների շարքում: Իսկ փետրվարի 8-ին ԱՄՆ պաշտպանության նոր նախարարն ուղղակի հայտարարեց, որ ամերիկյան ռազմուժը պետք է պատրաստ լինի «պայքարելու ահաբեկչության դեմ, քանի որ մենք [ԱՄՆ] չգիտենք, թե ինչ տեղի կունենա այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են Ռուսաստանը, Չինաստանը, Հյուսիսային Կորեան ու Իրանը»: Ռուսաստանը պատասխանեց նախագահ Վլադիմիր Պուտինի փետրվարի 10-ին Մյունխենում ունեցած բավական կոշտ ելույթով, որի ընթացքում վերջինս մեղադրեց ԱՄՆ-ին միաբևեռ աշխարհակարգ ստեղծելու մեջ:

Ամերիկա-ռուսական հակասությունների առաջնային կետը հայտնի է՝ հետխորհրդային արեա: Սակայն այդ հակասությունների սրացումը կարող է նաև վկայել իրանական ուղղությամբ սպասվող լուրջ զարգացումների մասին:

Եվ վերջապես հարկ է ուշադրություն դարձնել Բուշեի ԱԷԿ-ի շինարարության կապակցությամբ փետրվարի 19-ին հրապարակ իջած ռուս-իրանական հակասությունների վրա: Պարզվել է, որ իրանական կողմը դադարեցրել է վճարել շինարարությունն իրականացնող ռուսական «Атомстройэкспорт» ընկերությանը՝ դժգոհելով աշխատանքների դանդաղ ընթացքից:

Հայտնի է, որ Բուշեի ԱԷԿ-ի շինարարության ընթացքը և կայանին վառելիքի մատակարարումը Մոսկվան շատ հաճախ օգտագործել է որպես ճնշամիջոց Թեհրանի նկատմամբ:

Ըստ 2006թ. սեպտեմբերին կնքված ռուս-իրանական արձանագրության՝ այս տարվա մարտից Ռուսաստանը պետք է սկսի վառելիքի մատակարարումը Բուշեի ԱԷԿ-ին, ինչը կարող է մեկ անգամ ևս հետաձգվել ստեղծված իրավիճակի պատճառով: Ռուս-իրանական ի հայտ եկած այդ հակասությունը, թերևս, վկայում է ոչ այնքան հերթական ակցիայի, որքան իրանական խնդրին առնչվող սպասվելիք զարգացումների վերաբերյալ կողմերից առնվազն մեկի մոտ գոյություն ունեցող մտահոգությունների մասին:

Հետևություն

Իրանական խնդրի առնչությամբ ընթացող զարգացումներում տեղի է ունեցել տրամաբանության փոփոխություն:

Եթե նախկինում խնդրի լուծման ռազմական ուղին կարճատև ու, թերևս, միջնաժամկետ հեռանկարում քիչ հավանական էր թվում նաև Վաշինգտոնում, ապա հավանական ռազմական գործողությունների մասին այսօրվա արտահոսքերը պետք է դիտել որպես ավելի փաստարկված:

Իրանական վերնախավը շարունակում է միջուկային զենք ունենալը դիտարկել որպես ազգային անվտանգության ապահովման առաջնային գործոն և, որն ավելի կարևոր է, այդ ուղղությամբ տարվող Թեհրանի քաղաքականությունն առաջիկայում դժվար թե էական փոփոխություններ կրի: Հետևաբար, Իրանի շուրջ ծավալվող զարգացումների առումով պետք է նախ և առաջ հաշվի առնել միջուկային զենք ստեղծելու Իրանի իրական կարողությունները:

ԱՄՆ-ում ու եվրոպական ազդեցիկ երկրներում ամրագրված է այն մտտեցումը, որ միջուկային Իրանը ոչ այնքան կազդի ուժերի տարածաշրջանային փոխդասավորվածության վրա, որքան կփոխի տարածաշրջանում գոյություն ունեցող անվտանգության համակարգի էությունը՝ զգալիորեն սահմանափակելով Արևմուտքի ազդեցությունն էներգակիրներով հարուստ Մերձավոր Արևելքում¹ և հետևաբար հանգեցնելով գլոբալ խնդիրների:

Հիմնական եզրակացություններն են.

- որքան Իրանը մոտենա միջուկային զենքի ստեղծմանը, այնքան կմեծանա ԱՄՆ-ի ու նրա դաշնակիցների կողմից Իրանի նկատմամբ ռազմում լի կիրառման հավանականությունը,
- այսինքն՝ մեծ է հավանականությունը, որ ԱՄՆ-ն ու նրա դաշնակիցները կհարվածեն Իրանին նախ և առաջ այն պարագայում, եթե իրոք Թեհրանը տիրապետի անհրաժեշտ մակարդակի ու ծավալի միջուկային զենքի,
- հետևաբար, ԱՄՆ-ի ու նրա դաշնակիցների կողմից իսլամական հանրապետության նկատմամբ ռազմում լի կիրառելու համար չափանիշ է ընդունվում ոչ թե Իրաքում առկա իրավիճակը, այլ միջուկային զենք ստեղծելու Թեհրանի պատրաստակամությունն ու կարողությունները:

Եթե այս հետևությունը ճիշտ է, ապա առաջիկայում իրավիճակը Հայաստանի հարավային հարևանի շուրջ պետք է որ զգալիորեն սրվի:

*Մարգիս Հարությունյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

¹ Ընդ որում՝ այդ համատեքստում որպես օրինակ բավական լուրջ են ընդունվում լիբանանյան զարգացումները:

ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

2007թ. սկիզբը Պաղեստինյան ինքնավարությունում նշանավորվեց միջպաղեստինյան բախումների ակտիվացմամբ, որոնք ընթանում էին չափավոր «Ֆաթհ»¹ և առավել ծայրահեղական «Համաս»² կազմակերպությունների կողմնակիցների միջև: Փետրվարի 5-ի տվյալներով՝ հակամարտող կողմերի միջև դաժան բախումների արդյունքում սպանվել էր ավելի քան 27 և վիրավորվել 230-ից ավելի մարդ: Միայն հունվար ամսվա ընթացքում չեղյալ էր հայտարարվել Պաղեստինում զինադադարի հաստատման 9 համաձայնագիր, այդ թվում նաև՝ Դամասկոսի ակտիվ միջամտությամբ կնքված:

Ստորև փորձել ենք ուրվագծել 2007թ. սկզբին Պաղեստինյան ինքնավարությունում ընթացող զարգացումները, ինչպես նաև դրանց պատճառներն ու անդրադարձը՝ հատկապես պաղեստինա-իսրայելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործընթացի վրա, որ ներկայումս ընթանում է միջազգային «քառյակի»՝ ԱՄՆ, Ռուսաստան, Եվրոպական Միություն և ՄԱԿ, հովանու ներքո:

Ռազմական բախումներ «Ֆաթհ» և «Համաս» խմբավորումների միջև

Դեռևս այս տարվա հունվար ամսին միջպաղեստինյան բախումների դադարեցման և ինքնավարությունում խաղաղության հաստատման ուղղությամբ ակտիվ քայլեր ձեռնարկեց Սիրիան: Պատահական չէ, որ հունվարի 13-ին ժամանակավորապես Դամասկոսում բնակվող «Համասի» քաղաքական ղեկավար Խալեդ Մաշալի հետ հերթական բանակցությունների համար Սիրիա ժամանեցին Պաղեստինյան ինքնավարության և «Ֆաթհի» նախագահ Մահմուդ Աբասի բանագնացները՝ ինքնավարության օրենսդիր ժողովի անկախ պատգամավոր Զահիդ Աբու Ամրը և Մուհամեդ Ռաշիդը, ով ՊԱԿ-ի նախկին ղեկավար Յասեր Արաֆատի խորհրդականն էր:

Հանդիպման ընթացքում ձեռք բերվեցին նախնական համաձայնություններ, որոնք արդեն հունվարի 21-ին քննարկվեցին Աբասի և Մաշալի հանդիպման ընթացքում: Կողմերը պայմանավորվեցին հետագա 2 շաբաթվա ընթացքում ավարտել ազգային միասնության կառավարության կազմավորման համար նախատեսվող բանակցությունները, ինչը միտված էր միջպաղեստինյան բախումների դադարեցմանն ու Պաղեստինում խաղաղության վերահաստատմանը:

Սակայն Դամասկոսում ընթացող բանակցություններն այդպես էլ չնպաստեցին ինքնավարությունում կրակի վերջնական դադարեցմանը: Հունվարի 27-28-ին «Համասի» և «Ֆաթհի» կողմնակիցների միջև բախումները նոր թափ ստացան: Հատկապես դաժան բախումներ էին տեղի ունենում Ղազա քաղաքում, որն աստիճանաբար նմանվում էր Բաղդադին:

Բախումների հաջորդ օրը՝ հունվարի 29-ի երեկոյան, Իսրայելում վերջին մի քանի ամիսների ընթացքում առաջին անգամ իրականացվեց ահաբեկչական գործողություն: Պա-

¹ 1960-ականների սկզբին պաղեստինցի ազգայնականների առաջին խմբակները, որոնք ստեղծվել էին դեռևս 1950-ականների վերջին, Իսրայելի հարևան արաբական երկրներում ձեռնամուխ եղան գաղտնի կազմակերպությունների ձևավորմանը: Հենց այդ շրջանում էլ կազմավորվեց «Ֆաթհը»՝ «Պաղեստինի ազգային ազատագրության շարժումը»: Ապագա կազմակերպության կորիզը կազմում էր ուսանողների խումբը, որ ղեկավարում էր Յասեր Արաֆատը:

² «Համասը» պաղեստինյան իսլամական շարժում է, որ կազմավորվել է 1987թ. Հորդանան գետի Արևմտյան ափին՝ շեյխ Ահմադ Յասինի գլխավորությամբ: 1988թ. հրապարակվեց շարժման ծրագիրը, որը ներառում էր Իսրայելի ոչնչացման և Պաղեստինի տարածքում իսլամական պետության կազմավորման դրույթներ: Որոշ տվյալների համաձայն՝ իսրայելյան «Մոսադ» հետախուզական ծառայությունն ակտիվ մասնակցություն է ունեցել «Համասի» կազմավորման գործընթացում: Շարժման ստեղծումը նպատակ էր հետապնդում հակակառուցիկ ստեղծել Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպությանը (ՊԱԿ) և թուլացնել վերջինիս դիրքերն ու ազդեցությունը պաղեստինցիների շրջանում: Սակայն կազմավորումից կարճ ժամանակ անց այն դուրս եկավ իսրայելական վերահսկողությունից՝ վերջինիս դեմ պայքարում նախապատվությունը տալով առավել ծայրահեղական մեթոդներին:

դեստինյան գրոհայինները պայթյուն իրականացրին իսրայելական Էյլաթ հանգստավայրում՝ Կարմիր ծովի ափին: Ամենայն հավանականությամբ ահաբեկչական գործողությունը նպատակ ուներ շեղել «Ֆաթհի» և «Համասի» ուշադրությունը միջպաղեստինյան հակամարտությունից և այն կրկին կենտրոնացնել արտաքին թշնամու՝ Իսրայելի դեմ պայքարի վրա:

Փետրվարի 4-ին Ղազայում հարձակում իրականացվեց Մահմուդ Աբասի նստավայրի վրա¹: Կրակահերթի արդյունքում, որի համար «Ֆաթհը» մեղադրեց «Համասի» ղեկավարությանը, զոհեր չկային: Հակամարտության ընթացքում համասականներն իրենց վերահսկողությունը հաստատեցին Ղազայի հատվածի անցակետերի նկատմամբ, ինչը ռազմավարական տեսանկյունից ամրապնդեց նրանց դիրքերը:

Բախումների այդ շղթան սկսվեց դեռևս փետրվարի 1-ի երեկոյան, երբ համասականներն Ալ-Բուրեյջ արվարձանում հարձակում իրականացրին ինքնավարության նախագահական գորամիավորման մարտիկների ուղեկցությամբ անցնող մեքենաների վրա: «Համասի» ղեկավարությունը փաստարկեց, որ մեքենաները տեղափոխում էին զենք՝ նախատեսված «Ֆաթհի» ծրագրած հեղաշրջման համար²: Հարձակման արդյունքում նախագահական գորամիավորումը կորցրեց 5 մարդ:

Ի պատասխան «Ֆաթհի» մարտիկները գրոհեցին Ղազայում Իսլամական համալսարանը, որը «Համասի» հենակետերից է: «Ֆաթհի» տվյալներով՝ համալսարանում հայտնաբերվեց «Կասսամ» հրթիռների արտադրության արհեստանոց, ինչպես նաև գրեթե 1.500 հրաձիգ:

«Ֆաթհը» տեղեկացրեց, որ ձերբակալվել է Իրանի 7 քաղաքացի, որոնք աշխատել էին «Համասի» մարտիկների պատրաստման ռազմական դպրոցում:

Հակամարտության ընթացքում «Համասի» մարտիկներն ակտիվորեն օգտագործում էին շարժմանը բնորոշ գերիներ վերցնելու գործելաճր: Փետրվարի 4-ին գերի վերցվեց Ղազայում «Ֆաթհի» ամենաազդեցիկ ղեկավարներից մեկի՝ Մուհամեդ Դահլանի զարմիկը: «Ֆաթհի» ներկայացուցիչները պնդում են, որ համասականներն արդեն գերի են վերցրել շուրջ 40 մարդ:

Չարգացումները Պաղեստինում. Իսրայելի դիրքորոշումը

Պաղեստինում ստեղծված իրավիճակը լուրջ մտահոգություն է առաջացրել Իսրայելում: Անհանգստության հիմնական պատճառն այն է, որ միջպաղեստինյան բախումները կրկին կարող են նպաստել հակաիսրայելյան ահաբեկչության բռնկմանը: Ինչպես պնդում էր իսրայելյան «Haaretz» թերթը՝ իրադարձությունների որոշակի զարգացման դեպքում՝ «Համասի» հնարավոր հաղթանակի և Ղազայում վերջինիս միանձնյա վերահսկողության հաստատման պայմաններում, Իսրայելը, նաև չափավոր «Ֆաթհին» աջակցություն ցույց տալու նպատակով, նախատեսում էր ռազմական գործողության իրականացում ինքնավարության տարածքում:

Ինչպես նշում է իսրայելյան *Debka* ինտերնետային կայքը, հաշվի առնելով լիբանանյան փորձը՝ զինվորականները Ղազայի հատվածում հնարավոր որևէ գործողություն իրականացնելու պարագայում առաջին անգամ նախատեսում են իսրայելական բնակչության ամբողջությամբ տեղահանում սահմանային շրջաններից: Դա առաջնահերթ վերաբերում է Մդերոտ քաղաքին, որը գտնվում է Ղազայի հետ անմիջական սահմանի մոտ և կարող է դառնալ հարմար թիրախ պաղեստինյան գրոհայինների համար:

«Համասը» դեռևս չի հրաժարվել Իսրայելի ոչնչացման գաղափարից, ուստի նրա հաղթանակը հղի է մի շարք հետևանքներով՝ ինչպես Իսրայելի անվտանգության, այնպես էլ տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման տեսանկյունից: «Համասը» կարող է վիժեցնել «Ֆաթհի» և Իսրայելի միջև նախկինում հաստատված ժամանակավոր զինադադարը:

¹ Դեռևս հունվարի կեսին Պաղեստինի անվտանգության ուժերը Ղազայի հատվածում հայտնաբերել էին մեծ քանակությամբ պայթուցիկներ, որոնք տեղադրված էին ստորգետնյա թունելներում: Դրանք անցնում են Ղազայի հատվածի գլխավոր մայրուղիների տակով, և նրանցից հիմնականում օգտվում են Պաղեստինյան ինքնավարության ղեկավարները: Պայթուցիկների հայտնաբերումից անմիջապես հետո «Ֆաթհի» ղեկավարությունը մահափորձ իրականացնելու մեջ մեղադրեց «Համաս» շարժմանը, որը 2006թ. հունվարի ընտրություններում հաղթանակ տանելուց հետո ձևավորեց կառավարություն: Համասականները ժխտում էին իրենց հասցեին ուղղված մեղադրանքները՝ փաստարկելով, որ թունելներում հայտնաբերված պայթուցիկները նախատեսված են Ղազայի հատված իսրայելյան զորքերի հերթական հնարավոր ներխուժման համար:

² «Համասի» տվյալների համաձայն՝ զենքը Օղջի արաբական երկրներից հասցվել էր եգիպտական Նուբեյդ նավահանգիստ, իսկ այնտեղից էլ՝ Պաղեստինյան ինքնավարություն:

«Մեքքայի համաձայնագիրը»

Փետրվարի 8-ին Սաուդյան Արաբիայի միջնորդությամբ Մեքքայում ընթացող բանակցությունների արդյունքում համաձայնություն ձեռք բերվեց պաղեստինյան «Ֆաթհ» և «Համաս» կազմակերպությունների միջև, որ ստացավ «Մեքքայի համաձայնագիր» անվանումը: Այն միտված է միջպաղեստինյան բախումների դադարեցմանը:

Արաբական լրատվամիջոցների հաղորդմամբ բանակցությունների օրակարգում դրված էր չորս հարց.

- ազգային միասնության կառավարության կազմավորում,
- արյունահեղության դադարեցում և ներքին հակասությունների լուծում,
- «Ֆաթհի» և «Համասի» միջև քաղաքական համագործակցության ամրապնդում,
- «Ֆաթհի» վերակազմավորում (առանձին տեսակետների համաձայն՝ «Համասի» քաղաքական ղեկավար Խալեդ Մաշալը կարող է դառնալ ՊԱԿ-ում Սահմուդ Աբասի տեղակալը):

Վերոնշյալ խնդիրների լուծման նպատակով կազմավորվեցին առանձին հանձնաժողովներ, որոնք պետք է մշակեն գործողությունների հետագա ծրագիրը: Պաղեստինցիները հույս ունեն, որ նոր կառավարության կազմավորումը կնպաստի Իսրայելի հետ երկխոսության վերսկսմանը և հնարավորություն կտա դուրս գալ միջազգային մեկուսացումից:

Ինչպես հայտնի է, Արևմուտքն ու Իսրայելը հրաժարվել էին համագործակցել 2006թ. մարտին կազմավորված պաղեստինյան կառավարության հետ՝ հաշվի առնելով Իսրայելի նկատմամբ «Համասի» հայտնի դիրքորոշումը:

Ըստ ձեռք բերված համաձայնության՝ ազգային միասնության կառավարությունը կրկին գլխավորելու է «Համասը» ներկայացնող Իսմայիլ Հանիյան:

Իսրայելի և միջազգային «քառյակի» դիրքորոշումը «Մեքքայի համաձայնագրի» նկատմամբ

Փետրվարի 11-ին Իսրայելի վարչապետը հայտարարեց, որ հրեական պետությունը հազիվ թե հավանություն տա համաձայնագրին: Փաստաթուղթը շրջանցում է միջազգային «քառյակի» դեռևս 2006թ. «Համասին» ուղղված երեք հիմնական պահանջները՝ հրաժարում ահաբեկչությունից, ավելի վաղ կնքված պաղեստինա-իսրայելյան համաձայնագրերի, ինչպես նաև Իսրայելի գոյության իրավունքի ճանաչում:

Համաձայնագրի ստորագրումից մի քանի ժամ անց Պաղեստինի վարչապետի քաղաքական խորհրդական Ահմադ Յուսուֆը հայտարարեց, որ Իսրայելի ճանաչման հարցը դրված չէր Մեքքայի բանակցություններում՝ հակառակ «քառյակի» ճնշումներին:

Այդուհանդերձ, պաղեստինյան ծայրահեղականները հույս ունեն, որ նույնիսկ նման պայմաններում կարող են հասնել պատժամիջոցների վերացմանը, որոնց կիրառման արդյունքում ինքնավարությունը հայտնվել է սոցիալ-տնտեսական լուրջ ճգնաժամում:

Կազմավորվող ազգային միասնության կառավարությունն իր առաջնահերթ խնդիրը համարում է Արևմուտքի ֆինանսական աջակցության վերականգնումը, ինչից կախված են Պաղեստինի բյուջեի հիմնական մուտքերը: Ահմադ Յուսուֆը նշեց, որ վերանայման կարիք ունի Պաղեստինի կառավարության «Համասի» անդամներին բոյկոտելու «քառյակի» քաղաքականությունը, ինչը լարվածություն է առաջացնում՝ նպաստելով ինքնավարությունում նոր հակամարտության առաջացմանը:

Մեքքայում բանակցությունների ավարտից հետո Ռուսաստանը շտապեց հայտարարել, որ Պաղեստինում ազգային միասնության կառավարության կազմավորման համաձայնագիրը դրական քայլ է և կարելի է քննարկել պատժամիջոցների դադարեցման հարցը: Մակայն «քառյակի» մյուս անդամները, որ ինքնավարության հիմնական դռնորներն են, չեն կիսում այդ տեսակետը:

Եթե «Համասը» առաջիկայում զիջումների չգնա, ապա Արևմուտքը ստիպված կլինի նոր պահանջներ ներկայացնել վերջինիս: Մինչ այդ Իսրայիլ Հանիյան պետք է ստանձնի ազգային միասնության կառավարության ձևավորումը, որում ուժային և արտաքին գործերի նախարարությունները կգլխավորեն անձինք, ովքեր չեն ներկայացնում հակամարտող կուսակցությունները: Կառավարության կազմում կներգրավվեն նաև «Ֆայթի» մի քանի ազդեցիկ անդամներ: Պայմանավորվածության համաձայն՝ «Ֆայթի» կստանա 5, իսկ «Համասը»՝ 8 նախարարական աթոռներ՝ ներառելով Էկոնոմիկայի, աշխատանքի և արդարադատության նախարարությունները: Մասնավորապես, ֆինանսների նախարարի պաշտոնը կստանձնի Սալամ Ֆայադը, որն ազդեցիկ կապեր ունի Արևմուտքում, հատկապես՝ ԱՄՆ-ում: Սակայն արդյո՞ք այդ կապերը միայն բավարար կլինեն վերականգնելու Պաղեստինին Արևմուտքի կողմից տրամադրվող ֆինանսական օգնությունը՝ ցույց կտա ժամանակը:

Եռյակ բանակցություններ

Փետրվարի 19-ին Երուսաղեմում տեղի ունեցան այդքան սպասվող եռակողմ բանակցությունները ԱՄՆ պետքարտուղար Քոնդոլիզա Ռայսի, ՊԻ նախագահ Մահմուդ Աբասի և Իսրայելի վարչապետ Էհուդ Օլմերտի մասնակցությամբ: Ինչպես նշում է փորձագետների մեծ մասը, հանդիպման նպատակը հենց ինքը՝ հանդիպումն էր: Կողմերը վերստին նշեցին, որ հակված են արաբա-իսրայելական հակամարտության կարգավորմանը:

Չնայած Ռայսն այն անվանեց արդյունավետ և դրական, սակայն բանակցությունները որևէ բեկում չմտցրին մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման մեջ: Ինքնավարությունում Ռայսի այցելությունը ձախողված են համարում: Իսրայիլ Հանիյայի գնահատմամբ՝ ամերիկյան վարչակազմը պետք է փոխի պաղեստինցիների վրա ճնշում գործադրելու իր ձախողված դիրքորոշումը:

Այսպիսով՝

1. 2007թ. սկզբին Պաղեստինյան ինքնավարությունում չափավոր «Ֆայթի» և առավել ծայրահեղական «Համաս» կուսակցությունների միջև բախումների ուժեղացումը իշխանության համար մղվող պայքարի արդյունք էր: Այն առավել սրվեց ինքնավարությունում առկա սոցիալ-տնտեսական և ֆինանսական ճգնաժամի հետևանքով:
2. «Համասի» ծայրահեղական դիրքորոշումը, որ հրաժարվում է ճանաչել Իսրայել պետության գոյության իրավունքն ու դադարեցնել զինված պայքարը, չի նպաստում ինքնավարության միջազգային մեկուսացման և կիրառվող պատժամիջոցների վերացմանը, հետևաբար նաև Պաղեստինում սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամի հաղթահարմանը:
3. Իսրայելն ու Արևմուտքը բավական զուսպ են «Մեքքայի համաձայնագրի» վերաբերյալ իրենց գնահատականներում: Փաստորեն, այն շրջանցում է միջազգային «քառյակի» հիմնական պահանջները՝ Իսրայել պետության գոյության իրավունքի ճանաչում և զինված պայքարից հրաժարում:

Թե ինչ զարգացումներ կունենան իրադարձությունները Պաղեստինում և մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործընթացում, մեծապես կախված են դրանում ներգրավված ուժերի միմյանց ընդառաջ արվող քայլերից:

Լիլիթ Հարությունյան

ПОЧЕМУ «ANGLOS»¹ ЛИДИРУЮТ

За последние несколько лет в результате войн в Афганистане и Ираке многие комментаторы отметили возникновение новой американской империи. Некоторые критики обвиняют администрацию Буша, утверждая, что если бы не Буш, то не было бы никакого кризиса американского «унилатерализма» или «господства». Другие связывают нынешнее мировое доминирование США с окончанием Холодной войны.

Фактически, американское лидерство восходит к более ранним временам, ко Второй мировой войне или даже раньше. В действительности оно является продолжением британского господства, которое датируется по крайней мере 1815 годом. В течение 20 века Германия, Япония и Советская Россия бросали вызов англосаксонскому господству, однако вынуждены были отступить. Таким образом, сегодняшний миропорядок имеет поразительное сходство с поздней викторианской эрой. Сейчас, как и тогда, мир находится в процессе глобализации, и английский язык стал его *lingua franca*². Соединенные Штаты просто вытеснили Великобританию как лидирующую силу.

Американское лидерство не является следствием деятельности той или иной администрации. Оно отражает особую способность англоязычных стран управлять мировым порядком. Эти англосаксонские нации, или «Англос», как я их называю, включают Великобританию и территории, которые первоначально были заселены преимущественно британцами: Соединенные Штаты Америки, а также Австралию, Канаду и Новую Зеландию. Страна является «Англос», если ее первопереселенцы приехали главным образом из Великобритании.

Так, даже если сегодня британские корни есть у меньшинства американцев, тем не менее, они унаследовали политическую культуру, первоначально сформированную британцами. Некоторые другие страны, находившиеся вначале под правлением Великобритании, такие как Индия или Южная Африка, не являются «Англос» в этом смысле, так как британские переселенцы никогда не составляли там большую часть населения. Они могут быть англоязычными, их общественные институты имеют британские корни, однако британская культура не сформировала тамошние общества, как в странах «Англос».

Нации «Англос» – отдельно или сообща – взяли на себя особую ответственность за мировой порядок. Так или иначе, они в состоянии справляться с хаосом и агрессией за пределами своих государств, в то время как другие страны не имеют таких способностей. Все основные военные операции последних пятнадцати лет возглавлялись тем или иным государством «Англос». Помимо Афганского и Иракского конфликтов, можно упомянуть Войну в Заливе 1991г., военные операции в Боснии в 1995г. и Косово в 1999г., гуманитарное вмешательство в Сомали, Гаити, Сьерра Леоне и Восточном Тиморе.

Чем можно объяснить лидерство «Англос»? Одна из непосредственных причин заключается в том, что другие богатые страны, которые могли бы претендовать на лидерство, отказались от этого. После разрушительных войн 20 столетия континентальные нации и Япония стремились дистанцироваться от войны, ставя себя и другие государства в подчинение международным учреждениям – Организации Объединенных Наций, НАТО и Европейскому Союзу. Германия и Япония даже приняли юридические ограничения на использование своих войск в других странах или в наступательных целях. Моральные принципы большей части развитого

¹ О происхождении обозначающего англосаксов термина «англос» см., в частности: *Гагик Тертерян*, Новые проблемы США: латинос против англос // <http://www.noravank.am/?l=2&d=19&f=447>.

² Буквально – «язык франков». Языковое средство общения в восточном Средиземноморье из элементов романских, греческого и восточных языков. В настоящее время используется для обозначения так называемых международных языков, служащих средством общения народов разных государств. – **Прим. редактора.**

мира сегодня решительно против войны, даже если она развязана с благими намерениями. Таким образом, в момент военного кризиса Америка оказывается «обреченной на лидерство», так как ни одна другая страна не способна на это.

Однако помимо этого «Англос» обладают всеми необходимыми ресурсами для военного благосостояния, способностью распределять свои силы, верой в войну, а также пользуются уважением других стран. Другие исследователи уже отмечали эти достижения. Я же хотел бы добавить к этому еще и тот аргумент, что все эти ресурсы, в конечном счете, являются результатом *политических* достижений «Англос». Наличие хорошего правительства в своих странах является окончательной причиной лидерства «Англос» за границей.

Богатство и закон

Великобритания и Америка добились лидерства частично просто в силу того, что были богатейшими странами того периода. Они обладали богатством и технологиями для построения и поддержания доминирующих армий. Британцы построили больший и лучший флот, чем конкурирующие европейские государства. Соединенные Штаты сокрушили своих главных оппонентов и количеством и качеством вооруженных сил. Вашингтон финансировал развитие высокотехнологичного оружия на таком уровне, к которому не может приблизиться никакая другая страна. «Англос» также покупают влияние за границей. Финансируемые британские альянсы выступают против своих европейских конкурентов. Они экспортируют капитал за рубеж так же, как они поступали с колонистами. Соединенные Штаты раздают экономическую и военную помощь государствам-сателлитам.

Однако в чем же причина такого богатства «Англос»? Преимущественно в том, что им комфортно в капитализме. Необычная склонность к «бартерным сделкам и обмену» проявлялась в Англии даже в средневековье. Англичане стали богатыми, развивая более мощный и либеральный внутренний рынок, чем конкурирующие страны. Английская аристократия также была более склонной к предпринимательству, нежели континентальные конкуренты и другие бизнесмены, появившиеся вне землевладельческой элиты. Именно из-за этих активов индустриальная революция впервые произошла в Великобритании. Последующее богатство в значительной степени объясняет британскую гегемонию в течение 19-го столетия. Европейским конкурентам Великобритании понадобился почти век, чтобы нагнать ее.

Соединенные Штаты, практически миновав все общественные формации, предшествующие нынешней, строили свою культуру и институты, основываясь именно на рыночной экономике. В то время как Великобритания была островом, Соединенные Штаты были континентом. Нигде в мире нет эквивалента американской комбинации устойчивого капитализма и невероятного размаха. Таким образом, Соединенные Штаты стали генератором богатства и инновации, с которыми, как оказалось, никакая другая страна не может конкурировать.

В последние десятилетия казалось, что экономики «Англос» уступили основные позиции энергичным конкурентам из Европы или Азии и имеющей неоспоримые преимущества Японии. Однако за прошлую четверть века «Англос» урезали налоги и субсидии, прекратили регулирование рынка, обуздали профсоюзы, сократили социальные пособия и подвергли свой частный сектор безжалостной реструктуризации. В итоге Соединенные Штаты остаются самой богатой страной мира, в то время как британцы имеют самую динамичную и крупную экономику в Европе. В конце 20-го века пять англосаксонских стран были ведущими в мире в глобальной экономической политике. Не случайно, что у них также высокий уровень военных расходов.

Для большинства других стран, напротив, рыночная экономика менее комфортабельна. В Европе континентальные правительства пытаются оградить граждан и компании от давления конкуренции, ведя к более высоким налогам и социальным расходам. В Азии капитализм еще больше подвержен риску. Япония и ее последователи использовали квалифицированную рабочую силу, мощные технологии и экспорт на запад для обеспечения своего прогресса. Однако в 1990-х Япония и другие азиатские страны потерпели ряд финансовых неудач. Это продемон-

стрировало, что они все еще испытывают недостаток во внутренних институтах и практике, необходимых для конкуренции с западом. В то время как Китай может генерировать богатство, необходимое для финансирования военной мощи, он намного слабее во всех других аспектах мирового лидерства.

Успех рынка в англосаксонских странах возник не на пустом месте. Он является результатом хорошего управления. Уже двенадцать столетий как независимые королевские суды получили власть над всей Англией. Правовые нормы защищали собственность и контракты от силы и мошенничества, и это было решающим фактором в раннем экономическом развитии страны. Более либеральные традиции привели к тому, что правительство должно быть беспристрастным. Оно обязано публично объяснять свою политику, и должностные лица должны быть честными.

Эта система управления существовала достаточно долго, чтобы способствовать либерализации предпринимательства. В средневековой экономике Великобритании, как и в других странах, преобладали монополии, гильдии и иные ограничения. Однако с течением времени они стали восприниматься как коррумпированные структуры. В конце концов, при таком порядке, когда политика подлежит разъяснению, специальные привилегии не могли быть правомерными. Таким образом, система меркантилизма пришла к концу, были отменены монополии, и стали развиваться финансовые рынки. Адам Смит доказал превосходство свободного рынка, и в 19-ом веке Великобритания стала первой страной, признавшей свободу торговли.

Однако в дальнейшем британцы передали своим колониям как собственные правовые нормы, так и капитализм, и это является самым дорогим из их подарков. В Америке политическое и экономическое соревнование может выглядеть общедоступным, но оно регулируется многочисленными правовыми актами. Предпринимательство стало свободным, но при этом ограничивается возможностью сговора и других злоупотреблений. Большинство людей платят свои налоги и подчиняются закону. Эта система подчиняется гражданским идеалам. Злоупотребления и коррупция имеют место, однако разоблачаются и устраняются, как в недавнем скандале с «Энроном». Американские судьи и присяжные не продажны, вот почему наркобароны так боятся экстрадиции в Соединенные Штаты. Равные возможности, основанные на тщательно разработанной, сложной системе образования, необычайно щедры. Вся система опирается на гарантию общественной справедливости, которую Америка впитала как молоко матери от своих британских предков.

В третьем мире, напротив, недостаточность правовых норм является для развития гораздо худшим препятствием, чем любая экономическая проблема. Коррупция этих режимов носит системный характер. В то время как формально все экономики сегодня капиталистические, многие из них вполне конкурентоспособны. Чиновники часто ограждают находящиеся под покровительством фирмы от ответа перед законом или потребителями. Без идеала справедливости, демократизации нельзя достичь многого. Выборы просто меняют политических деятелей, которые находятся у кормушки.

Таким образом, построенные на правовых нормах экономические системы «Англос» стали золотой рекой, изливающей богатство, необходимое для поддержки их господства во всем мире. Никакая страна без равной веры в рынок и в закон, скорее всего, не сможет бросить им вызов.

«Экспорт» силы

Как бы то ни было, богатство и закон не могут полностью объяснить лидерство «Англос». К концу 20-го столетия Великобритания уже не была богатейшей страной Европы. Германия была больше и потенциально мощнее. Богатый Евросоюз потенциально мог бы превзойти по расходам на вооружения даже Соединенные Штаты. Однако ни Германия, ни ЕС не сделали серьезных попыток бросить вызов военному лидерству «Англос».

Верно, что в операциях НАТО и ООН по поддержанию мира часто участвуют не англосаксонские нации. Однако они обычно вносят только символическую лепту, или их войска не

прошли проверки в сражениях и, таким образом, не очень ценны. В Африке местные силы по поддержанию мира иногда вносили больше беспорядка, нежели устанавливали порядок. Единственный недавний случай не англосаксонского вмешательства в другую страну – экспедиции Франции в ее прежние колонии в Западной Африке.

Многие страны, конечно, мобилизуют военные силы в пределах своих собственных границ. Но в способности доминировать в военном отношении вдали от дома «Англос» имеют неоспоримые преимущества. Во-первых, они вкладывают средства в собственный военно-морской и военно-воздушный потенциал, которые необходимы для осуществления действий за границей. Франция – их единственный потенциальный конкурент. Другие крупные державы не обладают таким потенциалом. Некогда и Россия могла проводить внешние операции, как это было в Афганистане, однако с крахом Советского Союза ее возможности резко ухудшились.

Частично, возможности «Англос» носят традиционный характер. «Англос» столетиями посылали армии за границу. Британцы так создавали свою империю. Соединенные Штаты формально отреклись от империи, однако они регулярно вмешивались в дела стран Латинской Америки и Карибского бассейна.

Тем не менее, более глубокая причина этого опять-таки заключается в хорошем правительстве. Дееспособный режим правления не только обогатил сами «Англо» страны, но и помог им использовать свои вооруженные силы за пределами своих стран. «Англо» правительства сочетают сильную исполнительную власть с соблюдением законодательства. Обе эти особенности делают эффективными военные операции за границей.

Для европейских государств Англия была объединена необычайно рано. После завоевание Англии норманнами, она развила самую сильную монархию в Европе. Однако идея о том, что все должно происходить с согласия правительства, возникла едва ли не в самом начале. Великая хартия вольностей кодифицировала принцип, согласно которому король не мог изменить закон или повысить налоги без согласия королевства. Короли создали парламент для привлечения налогов, уступив взамен поправку об «удовлетворении жалобы». В результате британская политика рассматривала исполнительную и законодательную власть в качестве взаимодействующих, а не противоречащих друг другу.

Оба аспекта сделали правительство эффективным вне страны. Король обладал явной властью, однако нуждался в поддержке парламента для финансирования своих инициатив. Несмотря на то, что это ограничивало его личную власть, однако, с другой стороны, позволяло ему полагаться на большую политическую и финансовую поддержку во внешней политике, чем в других странах. Вооруженные такими ресурсами английские короли контролировали большую часть Франции в течение многих столетий. В отличие от этого, многие континентальные правители ограничивали полномочия парламента и стремились управлять страной лично. Такие режимы постоянно находились в состоянии недостаточного финансирования и политической шаткости, что было доказано французской и русской революциями.

В Великобритании парламента скорее сдерживал власть монарха, чем наоборот, однако при этом не компрометировал авторитет режима. До сих пор суть британской системы правления в сильной исполнительной власти, действующей с согласия парламента. Американская конституция создает дополнительные ограничители и противовесы внутри режима, однако во внешней политике все еще соблюдается британская система. Президент обладает бесспорной властью проводить собственную политику, в том числе вести войну, но Конгресс должен предоставить ему поддержку и финансирование. Действия, одобренные обеими ветвями власти, вероятно, достигнут цели и преуспеют за границей.

Используя эти институты, «Англо» режимы регулярно мобилизуют своих противников. Сочетание необычайного богатства и уникальной возможности налогообложения и кредитования позволили Великобритании одержать победу над Францией в войнах 17-го и 18-го столетия, несмотря на то, что Франция была тогда более крупной страной. Британское военное и торговое давление в конце концов привело режим Бурбонов к банкротству и революции. Почти тем же способом американское вооружение и экономическое давление вынудили советский

режим проводить открытую политику для получения широкой поддержки, что стало причиной его падения. Парадокс состоял в том, что страна, более приверженная к идее государственности, управлялась намного хуже, чем капиталистическая, и в этом причина ее гибели.

Когда два президента Буша получили поддержку от Конгресса перед вторжением в Ирак, они соблюдали ритуал, который английские короли инициировали в 13-ом столетии. Потребность в народном согласии может отсрочить получение одобрения для участия «Англос» в конфликте, что в действительности уже было и в Соединенных Штатах и в Великобритании перед Второй мировой войной. Однако то, что выглядит как слабость, в конечном счете является силой.

После получения поддержки парламента правительства «Англос» обычно непоколебимы в борьбе. Согласие отзывается только в случае продолжительных неудач на войне, как это произошло в случае с Вьетнамом и может случиться в Ираке.

Остальные страны, которые могли бы конкурировать с «Англос», не имеют подобных традиций формирования общественного согласия на войну. На выборах «Англос» обычно доминируют две политические партии, и использование округов с единственным представителем обычно приводит к формированию парламентского большинства с четким правом управлять страной. В отличие от этого, в континентальных странах и Японии существует больше партий или фракций и зачастую используется пропорциональное представительство, что порождает к раздробленный парламент и осмотнительное правительство. В Китае режим боится любых открытых дебатов со стороны избранных депутатов или народа. Таким образом, его возможности лидерства и создания поддержки далеко ограничены.

Убежденность в войне

Еще одно ценное качество стран «Англос» заключается в том, что их подход к войне более самонадеян, чем у их потенциальных конкурентов. Это частично отражает их благоприятную геополитическую ситуацию. Ни одна «Англо» страна не разделяет общую границу с угрожающим соседом. Великобритания, Австралия и Новая Зеландия – острова, в то время как Соединенные Штаты граничат только с намного более слабыми Канадой и Мексикой. Таким образом, «Англос» часто могут выжидать до тех пор, пока у них не будет преимущества над противниками. Этого нельзя сказать о Франции, Германии или России, а еще меньше о несчастных восточноевропейских странах, зажатых между Германией и Россией.

Вторая причина снова основывается на политическом успехе. В течение прошлых двух столетий «Англос» шли на войну, чтобы победить агрессоров, угрожавших не только непосредственно им, но и стабильности мирового порядка. Они были готовы сделать это в том числе потому, что такая борьба является продолжением их внутренних либеральных политических убеждений. Вся их история об усмирении политической власти – приучении правителей служить обществу, а не себе. Если они преуспели в этом стремлении у себя в стране, они полагают, что могут добиться этого и вне дома. Борьба против иностранных тиранов – дальнейшее рискованное предприятие по приучению непонятной власти. Таким образом, они стремятся вести целенаправленную войну.

«Англос» думают о войне как о укреплении своих сокровенных ценностей, а не как об угрозе для них. Британское правительство поверило в свои силы после побед над Испанией, позже – над Францией, а затем и над Германией. То, что свободная страна, управляемая в соответствии с законом, сумела победить диктатуры, стало причиной гордости британцев. И Великобритания и Соединенные Штаты рассматривают Вторую мировую и Холодную войны как великолепные крестовые походы. Эти победы привели к восстановлению большей части Европы под покровительством «Англос». Та же самая вера принудила Джорджа Буша предпринять попытку восстановления Афганистана и Ирака – вызов намного более жесткий. Из-за своего страха перед конфликтами, континентальные нации сегодня не могут даже представить себе такое предприятие.

Англосаксонский вкус к войне не является отражением милитаризма. Эти страны испытывают меньше симпатии к солдатам, чем некоторые из тех, над кем они одержали победу, например имперская Германия и Япония. Политическая культура «Англос» поддерживает скептицизм в отношении общественных институтов, включая вооруженные силы. Гражданский контроль над вооруженными силами строг. Способность вооруженных сил навязывать себя политике намного сильнее в Латинской Америке, Африке и Азии. «Англо» восприятие войны скорее отражает веру политического класса в целом. Режимы, успешно правящие у себя в стране, естественно, полагают, что они могут господствовать и за границей.

Уважение других

Наконец, последняя особенность, способствующая лидерству «Англос», состоит в том, что Джозеф Най назвал «мягкой силой», вызывающей непритворное восхищение других стран. Традиционные реалисты предполагают, что такая доминирующая нация, как Соединенные Штаты, сегодня должна провоцировать возникновение контр-альянсов. **Однако «Англо» сила в основном используется для достижения результата, воспринимаемых другими странами в качестве бескорыстного, так что к этой силе относятся толерантно.** Когда «Англос» идут на войну, то обычно эта война ведется против широко признанных угроз и в союзе с другими странами. Эти смелые кампании не только служат интересам «Англос», но также защищают более слабые нации. Пребывающие в относительной безопасности и богатые «Англос» чаще всего действуют как силы статус-кво, которые защищают международный порядок вместо того, чтобы преследовать свои собственные узкие интересы. Как утверждал несколько лет назад Чарльз Краутхаммер, Соединенные Штаты способствовали формированию международной системы, которая предусматривает открытые моря, открытую торговлю и открытые общества, лишь незначительно защищенные.

Иностранное доверие таково, что многие европейские и азиатские страны охотнее предоставят Соединенным Штатам возможность обеспечить собственную безопасность, чем сделают это сами. Немцам, японцам или русским доверяют меньше, так как воспоминания о последствиях их разрушительных действий в обширных регионах все еще свежи. Америка также является финансовым оплотом многих международных организаций. Далекая от эксплуатации малых стран, Америка – сильная нация, эксплуатируемая слабыми.

Конечно, современный унилатерализм Буша подорвал американскую легитимность за границей. Соединенные Штаты также разочаровали остальных выходом из Договора ПРО с Россией и отказом от присоединения к нескольким новым международным соглашениям, включая Киотский протокол по парниковым газам и Международный уголовный трибунал. В этих случаях наши лидеры оценивают международное сотрудничество как слишком дорогое для страны. Как бы то ни было, никакая другая нация или группировка не сделала шага навстречу, чтобы взять на себя груз, от которого отказалась Америка. Европа начала формировать военный потенциал отдельно от НАТО, однако процесс пока в стадии зарождения. «Англос» как основе мирового порядка все еще нет альтернативы.

И вновь политические успехи «Англос» выступают как фон. Другие страны соглашаются с целями американской внешней политики частично потому, что последние являются результатом транспарентного политического процесса, который понятен иностранцам, и они даже воздействуют на него. «Англос» также имеют необыкновенно долгую историю управления страной с соблюдением прав человека. В политике они практикуют то же, что проповедают в жизни, правда, не всегда идеально. Это наследие делает неправдоподобной возможность того, что они могут быть угнетателями в других странах. Это открытая и демократическая традиция является реальным источником мягкой силы «Англос».

Как отмечалось выше, внешняя политика «Англос» имеет тенденцию отображать внутренние ценности, реальная политика вторична. И Уильям Гладстоун и Джимми Картер читали лекции другим странам по правам человека. Такой язык не устраивает иностранных государств.

венных деятелей, но вместе с тем убеждает их. Это могло бы спровоцировать Америку на нежелательные крестовые походы, но это также говорит об одинаковости целей США с другими странами. Бисмарк, мастер «реальной политики», завидовал британскому «сверхъестественному дару провоцировать ревность и, тем не менее, завоевывать поддержку европейских держав». Большую часть времени, если не в настоящее время, Америка делает то же самое.

Некоторые ограничения

Я не утверждаю, что англо-американцы доминируют во всех аспектах мировой политики. Япония, Германия и другие европейские страны являются главными источниками зарубежной помощи. Эти и другие страны вносят свой вклад в ООН и международные агентства развития, формируют мировые торговые правила. Только в требующих вооруженного вмешательства кризисах «Англос» неизбежно перемещаются на передовые позиции. Однако этот потенциал так критичен и настолько дорогостоящ, что достаточен для того, чтобы сделать их мировыми лидерами.

Я не считаю необходимым защищать внешнюю политику «Англос», не говоря уже о современном унилатерализме Буша. Традиционно, «Англо» политика придает особое значение поддержанию закона и порядка за границей, свободной торговле и скептицизму в отношении международных институтов. Континентальные страны предпочитают акцентировать экономические отношения, международное сотрудничество, щедрость в отношениях с развивающимся миром и сдерживание глобализации. Все же любая мировая система должна бороться с агрессорами и развалом порядка. Вот где необходим англо-американский военный потенциал, что и дает им основное преимущество.

Я также допускаю, что «Англос» не всегда действуют в согласии друг с другом. Американские и британские интересы иногда сталкивались, особенно в ситуации вокруг Суэца в 1956г. Новая Зеландия вышла из союза ANZUS (Тихоокеанский пакт безопасности), предпочитая не принимать американские суда, транспортирующие ядерное оружие. Канада отказалась поддержать войну в Ираке. Недавно Великобритания присоединилась к другим европейцам в стремлении переговорным путем урегулировать проблему иранских ядерных разработок, несмотря на сомнения Америки. Она также поддерживает современную мировую инициативу по сокращению бедности в мире посредством увеличения иностранной помощи. Америка в этом плане более скептически.

Еще меньше я предполагаю, что есть или должен быть какой-либо определенный кондоминиум среди «Англос». Вероятно, не будет никакой «Англосферы»¹, где англоязычные нации будут сотрудничать в целях управления миром. Если «Англос» так часто действуют сообща, особенно в военной сфере, то причиной тому их общая история, геополитические ситуации и режимы. Любые "специальные отношения" между их лидерами вторичны.

Траектория зависимости

Если бросить взгляд в прошлое, то мы увидим, что мировое лидерство «Англос» стало возможным не вследствие деятельности администрации Буша или какого-либо события современности, и даже не в силу крестовых походов прошлого столетия. Скорее, ключевым фактом, как отметил Бисмарк, является то, что жители Северной Америки говорят на английском языке. Великобритания вырвала у Франции контроль над Новым Светом. Наиболее убедительно эту победу скрепило Квебекское сражение 1759 года. В Европе Великобритания уже доказала неоспоримые возможности капитализма, закона и способности генерировать богатство и власть. Завоевание Северной Америки гарантировало, что Соединенные Штаты станут в геополитическом плане как бы увеличенной Великобританией. Так же, как Великобритания лидирует в Европе, Соединенные Штаты возьмут на себя лидерство в мире, руководствуясь теми же

¹ См. например, *James C. Bennett*, *The Anglosphere Challenge*, Lanham, AID; Rowman&Lincolncid, 2004.

политическими принципами.

Лидерство «Англос», вероятно, будет непоколебимо и впредь, так как его корни восходят к хорошей системе управления, от которой они чрезвычайно зависимы. Для любой страны сложно быть хорошо управляемой, и это не всегда удается. Так или иначе, британцы рано сформировали эффективный режим управления, и он постоянно передается от одной политической силы к другой. Каждое достижение генерирует доверие, необходимое для следующего. Британцы передавали это наследие своим «Англо» наследникам, и история этих стран также была благотворной. Англоязычные страны наиболее богато одарены политическим наследием. Их богатство и власть, в конечном счете, обусловлены этим значительным обстоятельством.

Большинство остальных европейских стран были не столь удачливы. Их развитие было более медленным и более неровным. Только начиная со Второй мировой войны многим из них удалось достичь систем управления, которые были и эффективны и демократичны. За пределами Запада политические традиции не столь удачны. Правительства обычно продажны и некомпетентны. Их слабости сохраняются, так как прошлые неудачи подрывают их уверенность, а их сотрудничество нуждается в улучшении. В последние десятилетия только горстка незападных режимов, преимущественно в Азии, может констатировать, что перешла черту от плохого правительства к хорошему.

В то время в последнее время широко распространен институт выборных правительств, реальное качество правительства – его способность управлять на основании закона, эффективно и отзывчиво – растет гораздо медленнее. Те институты, которые существуют в странах Третьего мира, часто являются наследием империализма. Возвращение к империи, возможно под покровительством ООН, может быть единственным решением «несостоявшихся государств»¹. Или хорошее правительство должно экспортироваться в Третий мир, или эти народы эмигрируют на Запад в поисках последнего, что вызывает свои собственные проблемы.

Мог ли Китай стать сильным, несмотря на режим, который является и коррумпированным и недемократическим? Вердикта все еще нет. В то время как современный рост Китая поразителен, страна все еще находится резко отстает от западного уровня благосостояния, необходимого для передовых вооруженных сил. Как показывает прошлое, Китаю нужно будет намного лучшее правительство прежде, чем он сможет действительно бросить вызов Западу. Несмотря на то, что его режим продемонстрировал некоторые шаги в направлении законности и способности к адаптации, ему предстоит пройти еще долгий путь.

В течение многих десятилетий международные институты, такие как Всемирный банк, в значительной степени игнорировали слабость правительств, но ситуация изменилась. Все чаще помощь в развитии предоставляется принимающим ее странам на определенных условиях. Доноры помощи используют для реализации своих проектов частные организации, обходя коррумпированных правителей. Движение по правам человека стремится использовать американские суды, чтобы предъявлять обвинения иностранным правительствам, в действительности стремясь спроецировать американское законодательство, как и американские вооруженные силы, за пределами наших границ. Таким образом, удачливый Запад занят основной трагедией незападного мира, и в этом суть его политики.

Это возрастающее внимание к политическим институтам или их недостаткам высвечивает реальные причины лидерства «Англос». Бисмарк был прав: тот факт, что хорошее управление возникло сначала в англоязычном мире и передалось по наследству Америке – действительно самое фундаментальное явление в мировой политике. В сегодняшней системе международных отношений существует огромное разделение между странами с хорошим управлением и теми, где его нет. Лидерство «Англос» сохранится до тех пор, пока существует это разделение.

Лоуренс М. Мид²
The National Interest - Winter 2005/06

¹ Владислав Иноземцев, Сергей Караганов, Империализм наиболее приспособленных // The National Interest (Summer 2005).

² Лоуренс М. Мид – профессор политологии Нью-йоркского университета. Автор книг о социальной политике США.

ԻՐԱՔԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ՝ ՆՈՐ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԻ ԱՌՋԵՎ

Իրաքի հինգերորդ էթնոդավանական խումբը (հայ համայնք)

Իրաքահայ համայնքը համալրվել է Հայոց ցեղասպանությունից փրկված տարագիրներով: 1920-ականներին Իրաքում ապաստան էր գտել շուրջ 90 հազար հայ: Ավելի ուշ նրանց մի մասը հեռացավ երկրից, մի մասը հայրենադարձվեց Հայաստան:

Մինչև 2003-ի պատերազմը իրաքահայերի թիվը կազմել է 22.000-25.000, որից շուրջ 15-17.000-ը բնակվել է Բաղդադում, մնացյալը՝ հիմնականում Բասրա, Մոսուլ, Քիրքուք և հյուսիսային սահմանամերձ Ջախո քաղաքներում: Նշված բոլոր հայաբնակ շրջաններում եղել են հայկական դպրոցներ: Համայնքում գործել են կրթական, մարզական, մշակութային և բարեգործական հաստատություններ: Հայկական պարբերականներ գրեթե չեն հրատարակվել: Իրաքահայերը հիմնականում զբաղվել են առևտրով և արհեստներով, նրանց մեջ եղել են նաև բժիշկներ, ինժեներներ, պետական ծառայողներ:

Իրաքահայերը ներկայացված են լուսավորչական և կաթոլիկ համայնքներով: Իրաքի Հայոց թեմն էջմիածնական է և ունի 9 եկեղեցի: Ամենամեծ եկեղեցին Բաղդադի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչն է: Բաղդադում կան հայկական հինգ եկեղեցիներ: Իրաքի քրիստոնյաները երկրի ընդհանուր բնակչության մոտ երեք տոկոսն են: Նրանց մեջ ամենամեծ խումբը իսլամադավաններն են, հետո՝ հայերն ու ասորիները: Իրաքի քրիստոնյաների մեծ մասն ապրում է Բաղդադում, կան շուրջ 50 եկեղեցիներ: Հայերը համարվել են թվով հինգերորդ էթնոդավանական խումբը արաբներից, քրդերից, քաղղեսցիներից և թուրքմեններից հետո: 2005թ. ընդունված Իրաքի սահմանադրության մեջ նշված է, որ հայերենը կարող է օգտագործվել որպես մայրենի լեզու:

Հայերը Սադամ Հուսեյնի իշխանության շրջանում

Չնայած ավտորիտար վարչակարգի առկայությանը՝ Սադամ Հուսեյնի իշխանության շրջանում (1979-2003) հայերն ապրել են ապահով և բարեկեցիկ կյանքով: Նրանք մեծ համարում են ունեցել նախևառաջ որպես հմուտ արհեստավորներ: Իրաքահայերը քաղաքական կյանքում որևէ դերակատարում չեն ունեցել, ինչը բնորոշ է Միջին Արևելքի հայկական գաղթօջախներին: Երկիրը միանձնյա ղեկավարում էր Արաբական վերածննդի սոցիալիստական «Բասա» կուսակցությունը՝ ի դեմս սուննի փոքրամասնության: Երկրում հակակառավարական ամեն մի փորձ, կրոնադավանական ուղղվածությամբ ցանկացած ելույթ դատապարտված էր ձախողման և անողոք հաշվեհարդարի: Վարչակարգից դժգոհ առանձին իրաքահայեր տարբեր ժամանակներում արտագաղթել են Հայաստան կամ այլ երկրներ: Նրանցից են ֆրանսահպատակ Իշխան Մարտիրոսյանը (որը 1995-ից Հայաստանում գործող Իրաքահայերի միության ներկայիս նախագահն է) և 1970-ականներից Երևանում հաստատված իրավաբան Երվանդ Մինասյանը (ներկայումս՝ ԵՊՀ դասախոս, արաբագետ), որը նույն միության փոխնախագահն է: Սադամի իշխանության շրջանում շուրջ 16 տարի (1986-2002) բանտում է անցկացրել իրաքահայ Պերճ Կիրակոսյանը, որին անհիմն կերպով մեղադրել էին ԳՖՀ-ի համար լրտեսություն անելու մեջ:

Իրաքահայերն զգալիորեն տուժեցին իրանա-իրաքյան ութնամյա (1980-1988) պատերազմից: Մի քանի տասնյակ հայեր մահացան, իսկ մի քանի տասնյակն էլ գերի ընկան: Հայաստանի և արտերկրի իրենց հայրենակիցներին ուղղված նամակներում շատ իրաքահայեր, հավանաբար զգուշանալով պետական գրաքննությունից, գրում էին, թե Իրաքն արդար է և անպայման կհաղթի պատերազմում: Իրաքահայերի շրջանում գոհեր և կորուստներ եղան նաև Ծոցի երկրորդ պատերազմի ժամանակ, երբ 1990թ. օգոստոսին Իրաքը ներխուժեց Քուվեյթ: Ինչպես

պատմում է իրաքահայ Կարապետ Հակոբ Կետիկյանը, որն այդ տարիներին Իրաքի ամենահարուստ գործարարներից էր, 1992-ին իրեն ստիպում են, որպեսզի արտասահմանյան բանկերում ունեցած հաշիվները տրամադրի իրաքյան կառավարությանը: Սակայն մերժումից հետո Կետիկյանին կտտանքների են ենթարկում, իսկ ունեցվածքը՝ բռնագրավում:

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո Հայաստանի և Իրաքի միջև հաստատվում են երկկողմ բարեկամական հարաբերություններ: 2001թ. Երևանում բացվում է Իրաքի դեսպանատուն, Բաղդադում՝ Հայաստանի: ՀՀ Ազգային ժողովում սկսում է գործել Իրաքի հետ բարեկամության հանձնախումբը՝ Ղուկաս Ուլիխանյանի գլխավորությամբ:

Իրաքահայերը 2003թ. պատերազմից հետո. իսլամիստները՝ որպես սպառնալիք

ԱՄՆ-ի կողմից Իրաքի օկուպացմամբ սկիզբ առած պատերազմական իրավիճակը մի կողմից ամերիկյան զորքի և ապստամբների միջև, մյուս կողմից՝ միջդավանական և միջէթնիկ հակասությունները ստեղծել են քառսային և անիշխանության իրավիճակ, որից տուժում են ոչ միայն սուննի և շիա մահմեդականները, այլև քրիստոնյաները, այդ թվում՝ հայերը:

Քրիստոնյաների համար վտանգավոր հակառակորդ են ծայրահեղ արմատական իսլամական խմբավորումները, որոնք երկրում ստեղծված իրավիճակը համարում են պայքար իսլամական և քրիստոնեական աշխարհի միջև՝ Իրաքի քրիստոնյաներին (որպես կռակիցիոն ուժերի «դաշնակից») դարձնելով պայքարի թիրախ: Իրաքահայերը խուճապի մեջ էին հայտնվել, երբ հայտնի դարձավ, որ Հայաստանը խաղաղապահ ուժեր է ուղարկելու Իրաք: Հակահայկական հակազդեցությունների հավանականությունն այնպիսի մտավախության էր մատնել իրաքահայությանը, որ Բաղդադի հայկական դպրոցի տնօրեն Օովիմար Իշխանյանի խոսքով՝ բաղդադահայերը սկսել էին իրենց երեխաներին տեղափոխել այդ դպրոցից, քանի որ նրանց կարծիքով՝ հայկական դպրոցը կարող էր դառնալ ահաբեկչական գործողության թիրախ: Իրաքի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Ավագ արք. Ասատրյանը 2004թ. սեպտեմբերի 28-ին «Ազատություն» ռադիոկայանի թղթակցի հետ ունեցած հեռախոսագրություն և դրանից առաջ Հայաստանի Ազգային ժողովի նախագահին ուղղած նամակում տեղեկացրել էր, որ իրենք դեմ են այդ գաղափարին:

Առանձին տեղեկությունների համաձայն՝ 2003թ. ապրիլի 9-ից մինչև 2004թ. օգոստոս սպանվել են 102 քրիստոնյաներ, որոնց մի մասը՝ ավլոհոլային խմիչքներ վաճառելու կամ ամերիկացիների մոտ թարգմանիչ և կամ էլ այլ աշխատանք կատարելու պատրվակով: Դեռևս 2003թ. նոյեմբերին ահաբեկիչները Բաղդադում սպանեցին երկու հայ կնոջ, քանի որ նրանք ամերիկացիների մոտ աշխատում էին որպես լվացարարներ:

Հայկական և ազգային կառույցները՝ վտանգված

Հայկական ազգային կամ կրոնական կառույցները ևս զերծ չեն մնացել բռնություններից: Պատերազմից հետո Բասրայի և Քիրքուքի հայկական ակումբները կողոպուտի են ենթարկվել: 2004թ. օգոստոսի 1-ի երեկոյան Բաղդադ և Մոսուլ քաղաքներում հինգ տարբեր քրիստոնեական ուղղությունների պատկանող եկեղեցիների, ինչպես նաև Բաղդադի հայ կաթողիկե եկեղեցու մոտ պայթեցվել են ավտոմեքենաներում տեղադրված ռումբեր, ինչի հետևանքով զոհվել են 11 մարդ և տուժել 47-ը: Առաջին ռումբը պայթել է Բաղդադի Կարադա արվարձանում գտնվող հայ կաթողիկե եկեղեցու մոտ: Առաջին անգամ էր, որ Իրաքի քրիստոնյա փոքրամասնությունները ենթարկվում էին այդ մասշտաբի ահաբեկության: Նույն թվականի դեկտեմբերի 7-ի երեկոյան մի խումբ զինյալներ, ներխուժելով Մոսուլ քաղաքի հայկական եկեղեցին, ուժով դուրս են բերել պահակին և եկեղեցում գտնվող մարդկանց: Նրանք պայթուցիկ նյութեր են տեղադրել եկեղեցում: Պայթյունի հետևանքով շինությունը մեծապես վնասվել է: Բարեբախտաբար, զոհեր չեն եղել: Իրաքահայերը, նկատի ունենալով ահաբեկչության սպառնալիքը, որ կարող է ուղղված լինել ազգային և կրոնական կառույցներին, խուսափում են մասսայական տեղերում հայտնվելուց: Եկեղեցիների մի մասը չի գործում:

Ահաբեկչությունը՝ որպես կենսակերպ

Միևնույն ժամանակ, սխալ կլինի կարծել, թե իրաքահայերն ահաբեկչության գոհ են դառնում իրենց ազգային կամ դավանական պատկանելության պատճառով: Առհասարակ, Իրաքում մարդիկ կարող են գոհվել ամեն պահի՝ շենքում, շուկայում կամ փողոցում տեղադրված ռումբի կամ ինքնասպան ահաբեկչի պայթյունից: «Ասպարեզ» օրաթերթի հաղորդման համաձայն՝ միայն 2003թ. ապրիլի 7-ից մինչև 2005թ. հոկտեմբերի վերջը բռնության գոհ են դարձել 18 իրաքահայեր, որոնցից 5-ը գոհվել են ռազմական գործողությունների ընթացքում, մյուսները՝ եկեղեցիներում կամ հասարակական այլ վայրերում կատարված պայթյունների կամ զինյալ խմբավորումների գործողությունների հետևանքով:

Իրաքի քաղաքացիների համար սպառնալիք են ոչ միայն ահաբեկչական խմբերը, այլև կոալիցիոն ուժերը: 2005թ. հոկտեմբերին մեր հայրենակիցներից մեկը սպանվեց ամերիկացի զինվորների կրակոցից, երբ իր ավտոմեքենայով տուն էր վերադառնում: Նա առաջին իրաքահայն էր, որ 2003 թվականի ապրիլի 9-ից հետո, այսինքն՝ Բաղդադի գրավումից ի վեր, սպանվել է ամերիկյան զինվորների կողմից:

Հանցագործ խմբերը և առկա վտանգները

Երկրում լայն տարածում են գտել հանցագործ խմբերը, որոնք առևանգում են մարդկանց՝ փրկագին շորթելու համար: Այս պարագայում էթնոդավանական պատկանելությունը դեր չի խաղում: Նման երևույթների գոհ են դարձել նաև մեր հայրենակիցները: 2005թ. ոստիկանական համագեղատու մի քանի անձինք կանգնեցրել են հայ բժշկի ավտոմեքենան՝ պատանդ վերցնելով նրան և որպես փրկագին ընտանիքից պահանջելով \$75 հազար: Նույն թվականի վերջին անհետացել են երկու հայեր, մեկը՝ գործարար, մյուսը՝ ոսկերիչ: 2005թ. օգոստոսի 21-ին Բաղդադում մի խումբ գրոհայիններ առևանգել են մի կիպրահայ գործարարի, որը 130 օր հետո ազատ է արձակվել \$200 հազար փրկագնի դիմաց: Առևանգող խումբը սպառնացել էր սպանել նրան, եթե այն ընկերությունը, որտեղ նա աշխատում էր, չդադարեցներ Իրաքում ամերիկյան զորքին սնունդ և խմիչք մատակարարել:

Ի դեպ, իրաքահայերից պահանջվել է տուրքեր վճարել մոջահիդներին, իսկ վճարման նվազագույն չափը սահմանվել է ըստ տվյալ ընտանիքի նյութական վիճակի: Հատկանշական է, որ իսլամիստների սպառնալիքներից վախենալով՝ 2006թ. ապրիլին Իրաքի գեղեցկության մրցույթում առաջին տեղը շահած հայուհի Թամարա Կորեկյանը հրաժարվեց ստանալ «Միսս Իրաք» տիտղոսը և փախավ Հորդանան: Մրցույթի 2-րդ և 3-րդ տեղերը շահած մահմեդական իրաքուհիները նույնպես հրաժարվեցին վերցնել առաջին տիտղոսը: Ի վերջո, այն հանձնվեց մրցույթի 4-րդ տեղը շահած մեկ այլ հայուհու՝ Սիլվա Սահակյանին:

Արտագաղթ Իրաքից

Այսօր Իրաքում կյանքը կաթվածահար վիճակում է: Հայաբնակ շրջաններից ամենավտանգավոր գոտին, թերևս, Բաղդադն է: Իրաքահայերը հայտնվել են անելանելի բարդ իրավիճակում. չկա աշխատանք, անվտանգության երաշխիք և հեռանկար՝ այդ երկրում ազգային գոյապահպանության համար: Նրանք ճարահատյալ փախչում են երկրից, հաճախ՝ ձեռնունայն, քանի որ արդեն գրեթե անհնար է տուն վաճառելը: Իրաքից դուրս եկած հայերը հիմնականում հաստատվել են հարևան Հորդանանում, Սիրիայում, Լիբանանում, նաև եվրոպական երկրներում (մասնավորապես՝ Նոլանդիայում), ԱՄՆ-ում: Հատկանշական է, որ իրաքահայերի արտագաղթը երկրից ուժեղացավ 2003-ից հետո, սակայն դրանից առաջ էլ՝ 2000-ից ի վեր, նման միտումներ արդեն կային:

Նոր բնակավայրերի ձևավորում

Բազմաթիվ իրաքահայեր (հատկապես Բաղդադից) ներկայումս տեղափոխվել և բնակություն են հաստատում առավել անվտանգ՝ հյուսիսային քրդաբնակ գյուղատիպ շրջաններում: Դրանցից են Էրբիլի շրջանի Այն Քավա գյուղը, Դոհուքի շրջանում (Զախտ քաղաքից 30կմ հեռավորության վրա) գտնվող Ավգրուք գյուղը և այլն: Մեր ունեցած տեղեկություններով՝ Իրաքում ապրող հայերի ներկա թիվն այսօր 5.000 - 10.000 է: Շրջանառվում են նաև այլ՝ ավելի նվազ կամ բարձր թվեր: Իրենց նշանակությունը չեն կորցրել քրդական նախկին բնակավայրերը, հատկապես Զախտն:

Իրաքահայերը Հայաստանում

Իրաքահայերից շատերը հաստատվել են Հայաստանում: Նրանց ներհոսքը դեռևս շարունակվում է: Իրաքից Հայաստան եկողները դասվում են ժամանակավոր ապաստան հայցողի կարգավիճակ ունեցողների թվին: Ներկայումս իրաքահայերի մի մասը բնակվում է վարձով, մյուս մասը հասցրել է բնակարաններ գնել: Նրանք, ովքեր այնտեղ կարողացել են, վաճառել են իրենց ունեցվածքը, դրա հնարավորությունն ունեն: Կան իրաքահայեր, ովքեր սովորում են Երևանի բժշկական համալսարանում:

Իրաքահայերից շատերը հեռանում են կամ պատրաստվում են հեռանալ Հայաստանից՝ սոցիալական դժվարությունների, հիմնականում աշխատանք չգտնելու պատճառով:

Հայաստանում ապաստանած իրաքահայերի ընդհանուր թվի վերաբերյալ Փախստականների և գաղթականների վարչությունը հստակ տեղեկություններ չունի: Այսօր չկա որևէ հաստատություն, որ կարողանա ստույգ ներկայացնել իրաքահայերի միգրացիոն վիճակագրությունը: Մեր ունեցած տեղեկությունների համաձայն՝ Հայաստանում այսօր ապրում է մոտ 1000 իրաքահայ:

Հետևություններ

- Հայոց ցեղասպանությունից հետո Իրաքում հաստատված տարագիր հայերի սերունդներն այսօր նորից բռնել են գաղթի ճանապարհը:
- Կասկածի տակ է Իրաքում հայկական գաղութի հետագա գոյությունը: Իրաքում շարունակվում են մնալ այն հայերը, ովքեր այլ երկիր տեղափոխվելու որևէ հնարավորություն չունեն:
- Իրաքահայերն այսօր պետության և հասարակության աջակցության խիստ կարիքն են զգում:
- Այսօր Հայաստանի տեղեկատվական դաշտում իրաքահայերին առնչվող թեմաները սուղ են: Հայ հանրությունը գրեթե տեղյակ չէ իր հայրենակիցների ճակատագրի մասին, առավել ևս, թե ինչ հոգսերով են ապրում Իրաքից մազապուրծ եղած իրենց հայրենակիցները Հայաստանում:
- Թե՛ մեր ժողովրդի պատմության բազմամյա փորձը և թե՛ ներկայումս հայկական գաղութներում տիրող իրավիճակը մեկ անգամ ևս հաստատում են այն ճշմարտությունը, որ հայերի բնակության միակ վայրը պետք է դառնա պատմական հայրենիքը՝ Հայաստանը: Օտար հողում, ինչպես վստահ էր ժամանակին հայ հասարակական-մշակութային գործիչ Մեսրոպ Թադիադյանը, ոչինչ պետք չէ կառուցել: Ակնհայտ է, որ Հայաստանից դուրս ազգային գոյապահպանության ցանկացած փորձ անխուսափելիորեն դատապարտված է:

Արաքս Փաշայան
«Նորավանք» ԳԿՀ

МОЖНО ЛИ СЧИТАТЬ ИРАКСКИХ ШИИТОВ ОДНОРОДНОЙ ОБЩНОСТЬЮ?

Стычки шиитов и суннитов между собой случаются чаще, чем атаки против оккупационных сил. В Багдаде река Тигр разделяет шиитские кварталы левого берега (Аль-Русафа) и суннитские районы правого берега (Аль-Карх). Конечно, на обоих берегах Тигра есть анклав с другим составом населения, например религиозные кварталы Аль-Кадимия (шиитский) и Аль-Адамия (суннитский). Однако, как подчеркивает один из представителей суннитской вооруженной группировки Джейш Ансар Аль-Сунна¹, процесс образования полюсов и появление настоящих линий фронта в будущем грозят еще более жестокими и организованными столкновениями.

По мнению большинства иракских и иностранных обозревателей, за власть борются две общины: верные старому режиму арабы-сунниты, в последние годы утратившие вековую монополию на власть в стране, и арабы-шииты, представляющие большинство населения Ирака. Шииты всегда играли маргинальную роль в политике, и американское вторжение предоставило им исторический шанс быть услышанными. Такая точка зрения привлекает своей простотой, но не отражает многопланового характера задач, которые ставят перед собой иракские политики. Кроме того, она способствует развитию опасной тенденции к эссенциализации двух конфессиональных общин, тогда как на деле религиозная жизнь страны весьма разнообразна².

Искушение воспринимать шиитов как однородную общность заметно по дискуссии о том, считают ли они себя верными гражданами Ирака или могут встать под знамя Ирана. Король Иордании Абдалла в 2004 году первым употребил выражение *шиитский полумесяц*, объединив шиитов стран Персидского залива, Ирака, Сирии и Ливана в пятую колонну, угрожающую интересам суннитов и управляемую из Тегерана. Президент Египта Хосни Мубарак пошел еще дальше, заявив, что исторически шииты в арабских государствах были более преданны Ирану, чем той стране, где они жили. Популярные исследователи возводят это обобщение в ранг концепции, как, например, восходящая звезда американской политологии Вали Наср, считающий победу иракских шиитов на выборах 2005 года фактором мобилизации шиитов региона вокруг единой идентичности и общих требований, что автоматически служит интересам Ирана³.

Другие исследователи отвергают эту концепцию, противопоставляя ей идею иракского национального самосознания. Один осведомленный иранский обозреватель утверждает: шиитская солидарность не сможет преодолеть фундаментальные различия между арабами и персами. Все как будто забыли, что иракские шииты воевали с иранскими восемь лет, пока длилась ирано-иракская война – самая кровавая во второй половине XX века.

Данные, поступающие к нам из Ирака, указывают на то, что даже те из иракцев, кто жил в изгнании в Иране, не слишком рады иранскому влиянию в Ираке. Этот спор очень важен. Представления о возвышении шиитов влияют на политику США и арабских режимов (в том числе монархий стран Персидского залива), считающих любые шаги Ирана враждебными по определению. Еще хуже то, что они закрепляют растущую в суннитских консервативных и умеренных кругах ненависть ко всему шиитскому. В Ираке сегодня редкий суннитский проповедник не называет шиитов *rawafidh* (отступниками) – пренебрежительным словом, которое давно употребляют джихадисты. В действительности объяснять поведение иракских шиитов в ходе ирано-иракской войны одним лишь национальным самосознанием невозможно, хотя это

¹ Классификацию основных вооруженных группировок см.: In Their Own Words: Reading the Iraqi Insurgency // Middle East Report, 50 от 15 февраля 2006 года.

² См.: Ahmad Salamatian. Les chiites ecarteles entre Teheran et Bagdad в: Le Monde diplomatique, июль 2005 года.

³ См.: Vali Nasr. When the Shiites Rise в: Foreign Affairs, Vol. 85, 4, июль-август 2006 года.

один из важных факторов и его нельзя сбрасывать со счетов. В то время начатый в первой половине XX века процесс строительства наций еще не потерпел неудачу. В начале 1970-х годов баасистский режим Ирака продолжал активно перераспределять ресурсы в пользу юга, и потому в таких городах, как Дивания и Насирия, набирались массы юношей для службы в полиции и армии. Крестьяне помнили энергичную аграрную реформу, начатую после баасистского переворота.

Прогрессистская политика обеспечивала режиму поддержку многих бедных шиитов. В то же время тоталитарные власти подавили деятельность религиозных общин в священном для шиитов городе Наджаф; они же искоренили политические проекты, способные составить конкуренцию баасизму, – коммунизм и исламизм. Наконец, не следует забывать о принудительном характере мобилизации шиитов против Ирана, чему способствовала Народная армия численностью более чем 500 тысяч человек.

Ситуация изменилась после войны 1991 года и последовавших за ней восстаний. Ирак вступает в период консолидации различных коллективных идентичностей. Факторами дифференциации в Курдистане являются становление автономии, гражданская война и экономический подъем; в других районах – отказ от патронажа государства в пользу хищнической экономики привилегий, основанной на семейственности и слепой лояльности режиму. Все это ударило в первую очередь по тем шиитским кругам, которым режим предоставлял раньше массу возможностей – чиновникам, солдатам, мелким торговцам. От него пострадали также арабы-сунниты и христиане, но они располагали лучшим доступом к ресурсам через систему родственных связей в Ираке и за его пределами. В южных районах обнищание населения усугубилось экономическими санкциями в отношении шиитских населенных пунктов, участвовавших в восстании 1991 года: так, в городе Хилла до 2003 года электричество подавалось лишь на один-два часа в день, что повлекло закрытие заводов и мастерских и отток рабочей силы. Однако мысль о страданиях и угнетении шиитов распространилась лишь после падения режима в 2003 году, которое сочли ниспровержением суннитского строя.

Конфессиональный фактор при распределении должностей выражался в своеобразной конкуренции между жертвами, поскольку каждый политический деятель обосновывал свои притязания на власть перенесенными страданиями. Так, активисты иракского Высшего совета исламской революции под руководством Абдель Азиза Аль-Хакима подчеркивали, что в семье их лидера многие пострадали от репрессий, и что эта семья сыграла важную роль в восстаниях 1991 года. Сторонники Муктады Аль-Садра упрекают Аль-Хакима и его родственников в том, что те бежали из страны, вместе с иранцами пытали иракских военнопленных, а в 1991 году бросили восставших и укрылись в Иране. Их, в свою очередь, обвиняют в том, что они служили интересам режима и вовлекли в свои ряды значительное число баасистов.

Интерпретация истории Ирака через противопоставление суннитов и шиитов снимает с повестки дня вопрос об иракском национальном самосознании. У иракцев, принадлежащих к разным общинам, больше нет никаких единых ориентиров: вехи их коллективной истории – такие, как свержение монархии (1958 год), приход к власти партии БААС (1968), война в Персидском заливе (1991) и англо-американское вторжение (2003), становятся объектом яростных споров. Ресурсы не распределяются, а бесстыдно присваиваются и приватизируются; общественные организации превращены в вотчины сторонников того или иного лидера. Конечно, в публичных выступлениях встречаются весьма расплывчатые упоминания о новом иракском государстве, которое должно сгладить противоречия и объединить расколотое общество, однако никто пока не определил, каким именно оно может быть. На деле же поведение электората, произвол и насилие, кумовство и коррупция обнаруживают важность вненациональных форм лояльности.

Но это не означает, что иракские шииты по умолчанию ориентируются на Иран. На юге страны население испытывает смешанные чувства к соседям-персам. Так, Муктада Аль-Садр в попытке дискредитировать аятоллу Аль-Систани упоминает его иранское происхождение. И хотя портреты аятоллы Хомейни и его преемника Али Хаменеи встречаются все чаще, мало кто

из шиитских политических деятелей в Ираке признает принцип вelayat-и-факих¹, служащий основополагающей доктриной Исламской Республики Иран. Позиция, занимаемая аятоллой Систани по отношению к иранским религиозным лидерам, всегда была дипломатичной, но в то же время отличалась подчеркнутым стремлением к независимости. К тому же Систани как толкователь исламских текстов уважаем в Иране едва ли не больше, чем лидер страны аятолла Хаменеи.

Вместе с тем Иран ведет тонкую игру в Ираке, распространяя свое влияние множеством способов. Тегеран содействовал участию своих иракских союзников в ходе политического обустройства страны; он стремится завязать отношения со всеми политиками, в том числе и с Муктадой Аль-Садром. На местном уровне Иран спонсирует лояльные к нему группировки, такие, как "Аллах в Басре", но делает это незаметно: например, не поддерживая массированные атаки против сил коалиции и воздерживаясь от продаж повстанцам противотанкового оружия, которым снабжает Хезболлах. В Наджафе фонд аятоллы Хаменеи раздает стипендии для учебы и дарит книги, а иранский спутниковый телеканал Аль-Алам завоевал у иракских шиитов большую популярность своим профессионализмом.

Еще один способ популяризации позитивного образа Ирана – гуманитарные акции и инвестиции в экономику. Наконец, в отличие от монархий Персидского залива, Исламская Республика Иран открыла свои границы для туристов и паломников, которые с удивлением видят, что ситуация стабильна, а страна более гостеприимна и приветлива, чем они ожидали. Парадоксальным образом иранская стратегия опирается не на верноподданнические установки иракского населения, а на принятие внутреннего разнообразия шиитской общины, состоящей из разных групп и течений. Ни для кого не является секретом, например, глубокий раскол между шиитами-консерваторами и революционными массами – сторонниками Муктады Аль-Садра². Кроме того, каждый город на юге Ирака обладает своими особенностями и отличается от других своими специфическими интересами.

Иными словами, чем дальше от иракской столицы, где столкновения между суннитами и шиитами способствуют созданию показного единства внутри каждой из общин, тем более очевиден потенциал конфликтов между самими шиитами. Население всего южного Ирака надеялось, что исламистские партии будут представлены в местном самоуправлении, но оказалось разочаровано. Курс на реконструкцию страны сменяет стремление быстрого обогащения, желание любой ценой привлечь сторонников – пусть даже акциями устрашения. Все это лишает смысла планы и инициативы, бесконечно обсуждающиеся в Багдаде.

*Питер Харлинг и Хамид Ясин³
Le Monde Diplomatique*

¹ Вelayat-и-факих (правление ученого) – система политического устройства, при которой руководство страной осуществляется в соответствии с религиозными принципами, а юристы-теологи обладают контролем над политическими решениями.

² International Crisis Group. Iraq – Moqtada Al-Sadr: Spoiler or Stabiliser? // Middle East Report, 55 от 11 июля 2006 года.

³ Ведущий специалист по Ираку, Сирии и Ливану в Международной кризисной группе (*International Crisis Group*), докторант Института политических исследований (Париж), специальный корреспондент *Le Monde diplomatique*.

ЮЖНЫЙ КАВКАЗ: ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В НАЧАЛЕ ГОДА

С началом 2007 года определенные новые тенденции проявились вокруг неразрешенных конфликтов на Южном Кавказе. Налицо попытки изменить стандарты конфликтов в Нагорном Карабахе, Абхазии и Южной Осетии, выйти за рамки установившихся за последние десять-пятнадцать лет правил. Устоявшиеся подходы завели конфликты в циклические процессы, которые не приводят к изменению статус-кво. Вот почему Азербайджан и Грузия пытаются вырваться из порочного круга, что может повлечь за собой эскалацию напряженности в регионе.

Карабах

Ситуация вокруг карабахской проблемы внешне несколько стабилизировалась по сравнению с накалом, которым ознаменовалась вторая половина 2006 года. Сравнительно снизилось количество озвучиваемых военных угроз со стороны официального Баку, которыми была богата вторая половина 2006 года. Посредники также несколько снизили свою активность, а руководство Армении дало понять, что в преддверии выборов в стране карабахский вопрос можно считать замороженным.

В то время как медиаактивность несколько сократилась, участились инциденты на линии соприкосновения карабахских и азербайджанских сил.

Кроме того, если раньше заявления по Карабаху с азербайджанской стороны сыпались с огромной скоростью, то теперь они имеют конкретную направленность. Довольно странным, на первый взгляд, показалось заявление заместителя министра иностранных дел Азербайджана Араза Азимова, в котором он по прошествии трех недель прокомментировал январскую встречу глав внешнеполитических ведомств Азербайджана и Армении в Москве. «Вардан Осканян озвучил по ряду вопросов позиции, идущие вразрез с обсуждениями, которые длятся в течение 2 лет», – заявил Азимов, отметив, что переговорный процесс оказался отброшен назад. При этом он прямо высказался о возможности прекращения переговорного процесса: «Хочу довести до сведения армянской стороны, что если переговоры не будут продолжены на основе прежних договоренностей, наверное, нет смысла продолжать их вовсе». Основным пунктом нападок на позицию армянской стороны стал статус Лачинского коридора.

Одновременно через агентство АПА, известное как рупор азербайджанской дезинформационной войны, была вброшена информация о том, что армянская сторона активно готовится к военным действиям. По данным агентства, «вооруженные силы Армении сосредотачивают военную технику в направлении оккупированной высоты Лалетепе в Джабраильском районе... По словам жителей прифронтовых сел, ночью на территорию доставляется военная техника, армяне обстреливают позиции наших войск».

Действия азербайджанской стороны на медиаполе можно рассматривать с точки зрения подготовки к возможным внутривнутриполитическим потрясениям в Армении и Карабахе. Задача Баку – подготовить политический и информационный фон на случай, если выборные процессы в Армении выйдут из-под контроля и приведут к дестабилизации внутри страны. Если после парламентских выборов в мае в Армении начнется внутривнутриполитический и социальный хаос, который теоретически возможен, то для Азербайджана в этом случае может наступить благоприятный момент для решения карабахского вопроса силовым путем.

Чисто гипотетически ближайший год, в течение которого в Армении пройдут сразу и парламентские, и президентские выборы, может привести к серьезным потрясениям, вплоть до вооруженных столкновений и вовлечения армии во внутренние процессы. Несмотря на то, что

вероятность такого развития слаба с учетом как политических реалий, так и устоявшихся в Армении традиций социальной борьбы, однако, хоть и ничтожная, но все же возможность подобного развития ситуации существует. Для Баку при подобном раскладе откроется окно для начала интервенции в Карабах. Тем более, если весной этого года США начнут военную операцию против Ирана, агрессия против НКР отойдет на второй план, что обеспечит прикрытие для попытки осуществления блицкрига.

Учитывая ту информацию, которая просачивается от посредников и участников переговорного процесса по НКР, на сегодняшний день ситуация для Азербайджана складывается довольно негативная. То, что было раскрыто о сути планов, лежащих на столе переговоров, говорит о том, что, несмотря на огромные уступки, на которые идет Армения, Азербайджан в конечном счете теряет Карабах. В сложившейся ситуации Ильхам Алиев, который не обладает теми же рычагами власти и политическим талантом, которыми обладал Гейдар Алиев, вынужден спешно искать выход из тупика. В противном случае постоянные обещания о возврате Карабаха, не подкрепленные реальными действиями, могут вызвать социальную напряженность внутри Азербайджана.

Для Алиева-младшего выходом из патовой ситуации может быть сейчас только стремительная военная операция. Требование стремительности обусловлено несколькими факторами. Во-первых, азербайджанская армия неспособна обеспечить серьезного перевеса над армянскими силами, и, если война затянется, то конфликт приведет как минимум к огромным человеческим жертвам со стороны Азербайджана, а как максимум – к потере очередных районов, захват которых со стороны карабахских сил будет оправдан не только с чисто военной точки зрения, но и, вполне вероятно, для международного сообщества – как фактор обеспечения безопасности населения Нагорного Карабаха. Во-вторых, если военная операция продлится больше нескольких недель без серьезных успехов для Азербайджана, то очень высока вероятность вовлечения мирового сообщества в конфликт, вплоть до силового принуждения к миру. После чего для Баку вопрос потери Карабаха будет решен окончательно. Таким образом, Баку, с учетом внутриармянских реалий, просто вынужден спешно готовить почву для возможной агрессии против Нагорного Карабаха.

Однако, с другой стороны, если события будут развиваться по подобному негативному для Армении сценарию, агрессия со стороны Азербайджана незамедлительно приведет к консолидации армянского общества. Если сравнить два варианта – война при нынешнем внутреннем раскладе политических и социальных сил и конфликт при гипотетическом хаосе, близком к гражданской войне в Армении, то для Азербайджана второй случай видится более опасным. При внутреннем социальном накале в Армении консолидация под знаменем отпора внешнему врагу окажется более сильной и долговременной, так как социальные деструктивные силы, вырвавшиеся наружу, будут направлены на разгром Азербайджана. Если Баку пойдет на спешное разворачивание *Джихада* против Армении, то может столкнуться с *Крестовым походом*.

Абхазия и Южная Осетия

Конфликтная ситуация вокруг Абхазии и Южной Осетии в последнее время обостряется. В Южной Осетии участились случаи обстрелов, перестрелок, диверсионных действий.

В Абхазии ситуацию накалили выборы в органы местного самоуправления, которые прошли в грузино-населенном Гальском районе. Грузинская сторона использовала это событие для нагнетания обстановки, заявив о том, что перед выборами со стороны абхазской милиции проводились карательные операции против грузинского населения.

В связи с обострением ситуации командование Смешанными силами по поддержанию мира (ССПМ) выступило в начале февраля с заявлением: «Произошедшие в последнее время инциденты, нарушающие договоренности о прекращении огня между конфликтующими сторонами, свидетельствуют о намерении деструктивных сил провокационными акциями обост-

ритель ситуацию в зоне грузино-осетинского конфликта и втянуть стороны в открытое вооруженное противостояние».

Тбилиси, Сухуми и Цхинвали периодически обвиняют друг друга в провокациях, в свою очередь информационная перепалка идет также и между Грузией и Россией.

Для грузинского руководства два конфликта, с которыми оно никак не может справиться, грозят перейти в стадию окончательно нерешенных, если не будут предприняты более решительные действия. Заявления экс-министра обороны Грузии Окруашвили о том, что он будет встречать Новый Год в Цхинвали, симптоматичны и показывают, что в Тбилиси не намерены идти по пути, аналогичному Еревану и Баку. Здесь готовятся к решительным действиям, о чем можно также судить по беспрецедентному росту военного бюджета Грузии. (Так, в 2005 году расходы Тбилиси на вооружение выросли за год почти в 2,5 раза, сделав Грузию мировым рекордсменом.)

В контексте накаления обстановки вокруг двух непризнанных республик следует рассматривать заявление Михаила Саакашвили от 12 февраля. Президент заявил, что его страна намерена стать членом НАТО уже в 2009 году: «Когда меня спрашивали о сроках вступления в НАТО, я уклонялся от ответа, так как это зависит от многих факторов. Генеральный секретарь НАТО впервые назвал дату вступления Грузии в эту организацию. Это, я считаю, еще один признак необратимости процесса интеграции нашей страны в Североатлантический альянс. Это для нас означает участие в самом мощном военно-политическом союзе. Это то, о чем Грузия мечтала».

Если Грузия нацелилась уже в течение двух лет вступить в Альянс или, по крайней мере, добиться выполнения условий вступления, то можно однозначно сказать, что основные усилия в этом направлении пойдут именно на решение абхазского и осетинского вопросов. С учетом того, что в ближайшее время эти конфликты не могут быть урегулированы мирным путем миром (в основном из-за неудачной политики Тбилиси, провокационных действий Москвы и неуступчивой позиции Цхинвали и Сухуми политики), грузинскому руководству остается только пойти на военные методы. В случае, если Тбилиси решится на войну, то, вероятнее всего, она начнется с Южной Осетии. Начало войны именно с ЮО объясняется несколькими факторами: меньшим населением непризнанной республики, более удачными для грузинской армии географическими условиями (расположение Цхинвали в обстреливаемой низине, возможность быстрого и полного перекрытия сообщения ЮО с Россией путем перерезания Рокского туннеля и т.д.), наличием грузинских анклавов на территории ЮО, в частности – на подступах к Цхинвали.

Самвел Мартиросян

АРМЯНСКАЯ ОБЩИНА КРАСНОДАРСКОГО КРАЯ

Армянская община Краснодарского края выделяется по своим количественным и качественным показателям на фоне других армянских общин субъектов Южного федерального округа (ЮФО) России.

Армяне Северо-Западного Кавказа проживают во всех административных районах, но при этом можно проследить шкалу роста их численности с севера на юго-запад, где они составляют более 30% населения в Адлерском курортном районе и городе Сочи. В регионе сложились зоны компактного проживания армянского населения: Черноморское побережье (Анапский, Геленджикский, Туапсинский районы, города Сочи и Новороссийск и районы, прилегающие к этим городам), предгорные области (Абинский, Апшеронский, Белореченский, Горяче-Ключевской, Крымский, Майкопский (Республика Адыгея) районы), Кавказский, Курганинский, Новокубанский, Отрадненский, Темрюкский районы, города Армавир, Краснодар, Кропоткин¹.

Качественная составляющая особого места армянской общины Краснодарского края свидетельствует о значительной роли армянского населения в социально-экономической и культурной жизни края и достаточно большом числе реально действующих армянских национально-культурных обществ и других общественных организаций на его территории².

Российские эксперты уже достаточно продолжительное время отмечают «сложную и неоднозначную миграционную ситуацию в регионах Юга России, имеющую собственную специфику, обусловленную такими особенностями, как геоклиматические условия; высокая плотность населения; сохранение темпов прироста населения и его многонациональный состав; стремление сохранить исторически сложившийся межэтнический баланс; относительное малоземелье; наличие очагов межэтнической напряженности; обострение вызовов и угроз, обусловленных проявлениями политического, религиозного и национального экстремизма, преступной деятельностью сил международного терроризма и т.д.»³.

Мигранты разных национальностей прибывают в ЮФО весьма неравномерно, их потоки направлены преимущественно в густонаселенные, хозяйственно развитые регионы с благоприятными природными и социально-экономическими условиями. Кроме того, расселяются мигранты преимущественно в тех районах, где уже обосновалась их национальная община, что также приводит к возрастанию конфликтного потенциала. Особенностью современной миграционной ситуации в ЮФО является то, что на входящие в его состав субъекты Федерации пришелся не только основной поток внутренней миграции из Чечни и других республик Северного Кавказа, но и большая часть миграционных потоков из стран СНГ (в основном из Средней Азии и Закавказья).

Российскими экспертами, в частности, на примере армян Краснодарского края, акцентируется определенная неблагоприятность компактного расселения этнических сообществ для общей ситуации в данном субъекте Федерации: «Нацеленность на компактное поселение значительной части этнических мигрантов является важной особенностью их обустройства на тер-

¹ Мгер Симонян, История армянской диаспоры Кубани, <http://www.mashtots.ru/history.htm>.

² Уже в 2001г. в Краснодарском крае и Республике Адыгея функционировало 28 таких общественных организаций, кроме того, существовали армянские молодежные союзы и клубы, работали инициативные группы. В общине основное направление работы велось в сфере национально-культурного развития. Это было зафиксировано не только в уставных документах (целях и задачах), но и нередко в самом названии организаций. Среди активных армянских общественных организаций следует отметить: культурно-благотворительные – «Маштоц» (Краснодар), «Шираз» (Славянск-на-Кубани), «Армавир» (Армавир); культурно-просветительские – «Амшен» (Туапсе), «Вераценунд» (Апшеронск), «Луйс» (Новороссийск); культурные центры – «Миацум» (поселок Новомихайловский, Туапсинский район), научно-информационный культурный центр «Амшен» (Апшеронск). (Мгер Симонян, История армянской диаспоры Кубани, <http://www.mashtots.ru/history.htm>).

³ Регионоведение (Юг России: краткий тематический словарь), (под общ. ред. Ю.Г.Волкова, А.В.Попова), Ростов-на-Дону, 2003, с. 267–268.

ритории Краснодарского края. Именно компактное расселение мигрантов обусловило интенсивный рост численности некоторых этнических групп (армян, азербайджанцев, грузин, крымских татар, греков, турок-месхетинцев и др.). Так, по данным переписи населения 2002г., численность армян, зарегистрированных в крае, составляет более 274 тыс. человек¹. Фактическое же их количество приближается к 500-600 тысячам. Армяне стали второй по численности (после русских) этнической группой в Краснодарском крае. Армянская диаспора хорошо организована и активно действует не только в сфере экономики, но и политики. Численность курдов с 2002 года увеличилась на 85%, ассирийцев – на 64%, грузин – на 43%. Значительный рост наблюдается и по другим этническим группам населения, что зачастую приводит к обострению социокультурных противоречий, периодическим всплескам конфликтных ситуаций из-за нарушения исторически сложившегося этнодемографического баланса»².

Одной из зон миграционного притяжения для армян после распада СССР стал Краснодарский край. Здесь в 1988г. появились первые беженцы-армяне, число которых непрерывно росло. В Краснодарском крае наблюдался значительный поток армян-мигрантов из Абхазии и Чечни. С середины 1990-х годов основной контингент армян-переселенцев составили выходцы из Армении. Причиной массового переселения армян из Армении послужила сложная экономическая ситуация. Другой контингент армян-мигрантов на территории Северо-Западного Кавказа составляли выходцы из Казахстана, Средней Азии и Грузии.

В 90-х гг. XX века на территории края обосновалось две группы армян-мигрантов: *вынужденная* – из районов боевых действий (Карабах, Абхазия, Чечня) и в результате национального притеснения (Азербайджан), и *экономическая*, вызванная низким уровнем жизни населения (Армения, Грузия, Казахстан, Средняя Азия). Районами расселения армян-переселенцев стали преимущественно Черноморское побережье, крупные города Краснодарского края и их пригороды. Сильная миграционная притяженность территории Кубани для армян стала следствием наличия здесь большой диаспоры, имеющей тесные родственные и дружественные связи со своими соотечественниками далеко за пределами региона. Рост численности армян в Краснодарском крае можно проследить по данным официального статистического учета. Так, с 1979 по 1989гг. их число увеличилось на 57,4 тыс. человек, а на период с 1989 по 1997гг. – на 60,6 тыс. человек. В 2000г. в Краснодарском крае (без Адыгеи) проживало 241.964 армян (4,82% от общей численности населения). В период с 1979 по 1997гг. рост численности армянского населения явно происходил за счет механического прироста, а уже с 1997г. по 2000г. – в основном в результате естественного³.

Армянская община края претерпела на себе все пережитии российской межнациональной политики на региональном уровне – от явного противодействия со стороны националистических сил армянскому укоренению на территории края (1990-е годы) до завуалированного препятствования повышению роли общины в общественно-политической и экономической жизни Краснодарского края.

В 1992г. в Анапе, Краснодаре, Армавире, Тимашевске состоялись нападения на армян. Летом 1993г. инциденты между русскими и армянами прошли в Анапе, в марте 1994г. – в Прикубанском районе Краснодара. В 1997г. в Кореновске на массовом митинге прозвучали требования о выселении армян. В том же году русско-армянский инцидент произошел в Славянске-на-Кубани.

¹ По данным на 2005 год население края составляет 5100,2 тысяч человек (по переписи 2002 года было 5125,2 тысяч). Второй по численности этнической общиной края являются армяне – 5,4% (2002 год). Большинство из них проживает на юго-западе края, особенно в Сочи, а также в Краснодаре.

В соответствии с всероссийской переписью населения 2002 года, в городе Краснодаре подавляющее большинство населения составляют русские (89,63%), следующую позицию занимают армяне (3,54%), украинцы составляют 2,13% от общей численности населения города. Численность каждой из остальных национальностей составляет менее 1%.

² Е.А. Назарова, Особенности миграционных процессов в южных регионах России // «Социс – социологические исследования», 2006, №6, <http://www.i-r-p.ru/page/stream-exchange/index-6391.html>.

³ М.С. Симонян, Новая волна мигрантов. Рост кризисных явлений во взаимоотношениях между русским и армянским населением Кубани (конец XX века), <http://www.mashtots.ru/zip/conflikt.rtf>.

С 2000 года в национальной политике руководства Краснодарского края произошли заметные сдвиги. Причем последние носили настолько нетрадиционный характер в историческом контексте, что пытались совместить казалось бы несовместимые вещи – антиармянскую и антитурецкую составляющие. Если губернатор края Николай Кондратенко (1996-2000гг.) предпочитал вести борьбу с «сионистским заговором», провоцируя тем самым рост антисемитских настроений, то его преемник Александр Ткачев не раз озвучивал антиармянские, антитурецкие, антикурдские лозунги. В марте и июне 2002г. губернатор края объявил о необходимости массового выселения «нелегальных мигрантов». На совещании по проблемам миграции в Абинске 18 марта 2002г. с участием чиновников краевого и районного уровней (Абинский район) А.Ткачев заявил: «Мы должны защитить нашу землю и коренное население... Это - казачья земля, и все должны знать это. Здесь наши правила игры».

Даже уважаемые российские эксперты акцентируют нетрадиционную совмещаемость «антиармянской» и «антитурецкой» риторики, логику которой понять трудно. «Для Краснодарского края двумя наиболее острыми проблемами являются «армянский вопрос» и «турецкий вопрос». При всем различии истории формирования и развития армянской и турецкой общин края две обозначенные выше проблемы имеют целый ряд общих черт. Конфликтогенными факторами в развитии русско-армянских и русско-турецких отношений являются: 1) интенсивный рост (и естественный, и миграционный) армянской и турецкой общин, начиная с 1989-1990гг.; 2) концентрация представителей этнических меньшинств в определенных районах края; 3) конфликт между этнической и государственной лояльностью, верховенство этнических авторитетов и приоритетов; 4) занятие конкурентных социально-экономических ниш (в особенности армянами); 5) ксенофобия со стороны представителей этнических меньшинств; 6) рост ксенофобии (и мигрантофобии) «коренного» населения, подогреваемых и СМИ, и органами краевой и местной власти»¹.

Вместе с тем, озвученная нами в предыдущих работах мысль о стратегической необходимости для центрального руководства России иметь на Северном Кавказе в качестве стабилизационного фактора надежную опору в лице дружественных российской государственности этносов, одним из которых бесспорно выступают армяне, получает свое определенное понимание со стороны тех же критически настроенных российских экспертов. «Эксплуатация тезиса о нарастании миграционной угрозы и радикальном изменении этнического состава на Кубани основывается не на реальном анализе динамики миграций, а на эмоционально окрашенных стереотипах. Несмотря на все декларации о «русских регионах» Северного Кавказа как об оазисах мира и стабильности в беспокойном регионе, реальность далека от декларируемого идеала. Этнополитическая ситуация в «русских регионах» определенно фиксирует целый ряд актуальных задач не краевого и областного, а федерального уровня, слишком зависит от настроений региональных лидеров. Пришла пора поставить общенациональные интересы выше сиюминутной местечковой выгоды»².

Армянская община Краснодарского края периодически выражает свое отношение к событиям в соседних регионах, которые затрагивают интересы армянского народа, вне зависимости от места конкретного проживания его представителей. Тем более актуальным является для нашей общины в Краснодарском крае подчеркивание консолидации с общеармянскими интересами, учитывая ее расположение в регионе непосредственных турецких интересов и заметного турецкого влияния³. Так, 23 апреля 2005 года при поддержке армянских

¹ Сергей Маркедонов, Местные элиты – основная угроза стабильности юга России, <http://www.kavkaz-forum.ru/politic/12986.html>.

² Там же.

³ 30 ноября 2006 года агенство «Интерфакс» распространило информацию о встрече губернатора Краснодарского края и посла Турции в России и о предстоящих днях презентации края в Стамбуле. «Презентация Краснодарского края состоится с 10 по 12 декабря в Стамбуле. В делегацию Кубани войдут не только руководители департаментов и управлений администрации края, но и главы районов, представители деловых кругов. В преддверии этого события губернатор Кубани Александр Ткачев встретился с чрезвычайным и полномочным послом Турции в РФ Куртулушем Ташкентом (28 ноября). В ходе встречи губернатор отметил, что Турцию и Краснодарский край связывает тесное деловое сотрудничество. Торговый оборот между Кубанью и Турцией составляет свыше 700 млн. долларов, в крае работают более 50 российско-турецких предприятий. Край заинтересован в сотрудничестве с турецкими компаниями в области строительных технологий, производства сельхозпродукции, мебели. К.Ташкент, в свою очередь,

организаций края в Краснодарском государственном университете прошла конференция «Геноцид армян (Мец Егерн): гуманитарное осмысление трагедии XX века».

Круглый стол общественно-политических сил города Славянска-на-Кубани,¹ приуроченный к очередной годовщине Геноцида армян в Османской Турции прошел 19 апреля 2006 года в Славянском государственном педагогическом институте. В ходе круглого стола, в котором приняли участие представители администрации и общественно-политических организаций Славянска-на-Кубани и Славянского района, обсуждались, в частности, следующие вопросы: Геноцид армян как преступление против человечности и человечества; международное признание факта Геноцида армян и правовая ответственность Турции; идеология пантюркизма как реальная угроза Европе и миру; пути справедливой ликвидации последствий Геноцида армян. По итогам круглого стола была принята резолюция, в которой, в частности указывалось, что участники круглого стола общественности Славянска-на-Кубани Краснодарского края считают невозможным вхождение Турции в европейскую семью народов до тех пор, пока преступление, совершенное руководством Турции в 1915 году против коренного армянского населения, не будет признано и осуждено руководством Турции нынешней, и призывают руководителей европейских держав призвать власти Турции признать Геноцид армян»².

В целом можно заключить, что общественная и социально-экономическая деятельность армянской общины Краснодарского края на нынешнем этапе характеризуется как деятельность национальной общины, прошедшей этап формирования своих первоначальных институциональных структур и определения основных приоритетов дальнейшего развития. Вместе с тем, остаются открытыми вопросы в сфере более активного и более поддерживаемого со стороны центральных и местных властей участия общины в управленческой жизни края³, в сфере формирования особой роли общины в деле налаживания, в частности, внешнеэкономических контактов между Арменией и Краснодарским краем.

Михаил Агаджанян

отметил, что Турцию привлекает грамотная инвестиционная политика, которую проводит руководство края» (<http://www.interfax.ru.>, 1.12.2006).

Важной договоренностью, достигнутой в ходе проведения презентации Краснодарского края в Турции, стало соглашение между мэрией турецкого города Самсуна и администрацией Новороссийска о развитии паромного сообщения: «Мэрии Самсуна и Новороссийска подписали договор о развитии автопаромного и пассажирского сообщения на линии порты Самсун – Новороссийск, Самсун – Кавказ с привлечением турецких и российских судов» (<http://www.regnum.ru/news/754347.html>).

¹ Население города Славянск-на-Кубани составляет 64 тысяч человек. Это седьмой по численности населения город в крае после Краснодара, Сочи, Новороссийска, Армавира, Ейска и Кропоткино.

² Резолюцию, в частности, подписали: *Владимир Гончаров*, глава администрации Славянского района, секретарь политсовета партии «Единая Россия» Славянского района, атаман казачьего войска Славянского района; *Анаида Мелтоян*, председатель клуба интернациональной дружбы «Меридиан»; *Тигран Тавадьян*, главный редактор газеты армян России «Еркрамас»; *Вячеслав Никоев*, председатель Славянского районного общества армянской культуры; *Михаил Кузуб*, заместитель председателя научного информационно-культурного центра «Амшен» (<http://www.regnum.ru/news/626906.html>, 20.04.2006).

³ В администрации Краснодарского края нет ни одного армянина на уровне начальника управления, департамента, руководителя комитета или инспекции. Нет армян также на уровне глав местных администраций в районах Краснодарского края.

ՄԱԿ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԾՐԱԳԻՐ.

«ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԾԱԽՍԵՐՈՒՄ» 2001-2004ԹԹ.¹

Ստորև ներկայացված վարկանիշային ուսումնասիրությունը ներկայացված է ՄԱԿ Զարգացման ծրագրի հովանու ներքո իրականացված տարեկան հաշվետվության «Գերակայությունները պետական ծախսերում» ենթաբաժնի շրջանակներում: Անհրաժեշտ է նշել, որ «գերակայությունները պետական ծախսերում» վարկանիշային ուղղությունը կարևորագույն նշանակություն ունի տվյալ երկրի մարդկային զարգացման վարկանիշային ինդեքսի կամ ինդիկատորի բնորոշման համար՝ միաժամանակ ցույց տալով տվյալ երկրի ռազմականացման, գիտության զարգացման չափորոշիչը: *Աղյուսակ 1-ում* ներկայացված են պետական ծախսերի երեք հիմնական գերակա ուղղությունները, այն է՝ առողջապահություն, կրթություն և ռազմական ուղորդ: Ուսումնասիրությունում ընդգրկվում են նաև 2001-2004թթ. կտրվածքով նշված երկրների ՀՆԱ ցուցանիշները, որոնք կնպաստեն պետական ծախսերում գերակա ուղղությունների տոկոսային վիճակագրության առավել ամփոփ և հստակ պատկերմանը (տե՛ս *Աղյուսակ 2-3*):

Աղյուսակ 1

Գերակա պետական ծախսերը ՀՆԱ մասնաբաժնում (%)

Երկիր ²	2001				2002				2003-2004 ³				2004 ⁴	
	Տեղը*	Կրթ.	Առողջ.	Ռազմ.	Տեղը	Կրթ.	Առողջ.	Ռազմ.	Տեղը	Կրթ.	Առողջ.	Ռազմ.	Տեղը	Ռազմ.
Հայաստան	82	3.2	3.2	3.1	83	3.2	1.3	2.7	80	3.2	1.2	2.7	80	2.6
Ադրբեջան	91	3.5	--	2.6	101	3.2	0.8	2.0	99	3.3	0.9	1.9	99	1.8
Վրաստան	97	2.5	1.4	0.7	100	2.2	1.0	0.9	97	2.9	1.0	1.1	97	1.4
Ռուսաստան	57	3.1	3.7	3.8	62	3.8	3.5	4.0	65	3.7	3.3	4.3	65	3.9
Թուրքիա	88	3.7	--	3.9	94	3.7	4.3	4.9	92	3.7	5.4	4.9	92	3.1
Իրան	101	5.0	2.7	4.8	99	4.9	2.9	4.0	96	4.8	3.1	3.8	96	4.5
ԱՄՆ	8	5.6	6.2	3.1	10	5.7	6.6	3.4	8	5.9	6.8	3.8	8	4.0
Չինաստան	94	--	2.0	2.3	85	--	2.0	2.5	81	--	2.0	2.3	81	2.4
Ուկրաինա	70	4.2	2.9	2.7	78	5.4	3.3	2.9	77	4.6	3.8	2.9	77	2.6
Բելառուս	62	6.0	4.8	1.4	67	6.0	4.7	1.4	67	5.8	3.9	1.3	67	1.4

* Տեղը – նշում է, թե որ հորիզոնականն է զբաղեցնում տվյալ երկիրը զեկույցում ընդգրկված պետությունների շարքում:

-- Տեղեկություններ չկան:

Աղյուսակ 1/1

Ինդեքսների սանդղակային մակարդակը ըստ տվյալ երկրի զբաղեցրած տեղի

Մարդու զարգացման ինդեքս	2001	2002	2003-2004
Բարձրագույն	1-55	1-55	1-63
Միջին	56-141	56-141	64-146
Ցածրագույն	142-177	142-177	147-177

¹ ՄԱԿ Զարգացման ծրագրի 2005թ. և 2006թ. զեկույցների վիճակագրությունը վերաբերում է համապատասխանաբար 2003 և 2004 թվականներին:

² Նշված զեկույցներում ընդգրկված է 177 երկիր:

³ Համաձայն զեկույցի, 2003 և 2004 թվականների կրթության և առողջապահության ցուցանիշները, ըստ էության, չեն տարբերվում միմյանցից, սակայն փոխվել է ռազմական վիճակագրությունը, ուստի նպատակահարմար է 2004թ. ռազմական ուղորդին վերաբերող տվյալների շտեմարանը ներկայացնել առանձին:

⁴ Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ համաձայն հաշվետվության, 2005-2006 թվականների համապատասխան վիճակագրության համար ընդունելի են 2003-2004թթ. ցուցանիշները:

Ստորև ներկայացված երկու աղյուսակներում տրվում են առանձնացված երկրների Համախառն ներքին արդյունքի վիճակագրական տվյալները (մասնավորապես ներկայացված են ՀՆԱ ընդհանուր ցուցանիշներն ու ՀՆԱ-ն բնակչության մեկ շնչի հաշվով): Վիճակագրությունը կրկին հիմնված է ՄԱԿ Զարգացման ծրագրի շրջանակներում իրականացված հաշվետվությունների պաշտոնական տեղեկատվության վրա:

Աղյուսակ 2

ՀՆԱ-ն 2001-2004թթ., \$ մլրդ

Երկիր	2001	2002	2003	2004
Հայաստան	2.1	2.4	2.8	3.1
Ադրբեջան	5.6	6.1	7.1	8.5
Վրաստան	3.1	3.4	4.0	5.2
Ռուսաստան	310	346.5	433	581.4
Թուրքիա	147.7	183.7	240.4	302.8
Իրան	114.1	108.2	137.1	163.4
ԱՄՆ	10.065 /տրլն/	10.383 /տրլն/	10.948 /տրլն/	11.711 /տրլն/
Չինաստան	1.159 /տրլն/	1.266 /տրլն/	1.417 /տրլն/	1.931 /տրլն/
Ուկրաինա	37.6	41.5	49.5	64.8
Բելառուս	12.2	14.3	17.5	22.9

Աղյուսակ 3

ՀՆԱ-ն բնակչության մեկ շնչի հաշվով 2001-2004թթ., (\$ հազ., գնողունակության հավասարություն/purchasing power parity)

Երկիր	2001	2002	2003	2004
	ՀՆԱ, \$	ՀՆԱ, \$	ՀՆԱ, \$	ՀՆԱ, \$
Հայաստան	2.650	3.120	3.671	4.101
Ադրբեջան	3.090	3.210	3.617	4.153
Վրաստան	2.560	2.260	2.588	2.844
Ռուսաստան	7.100	8.230	9.230	9.902
Թուրքիա	5.890	6.390	6.772	7.753
Իրան	6.000	6.690	6.995	7.525
ԱՄՆ	34.320	35.750	37.562	39.676
Չինաստան	4.020	4.580	5.003	5.896
Ուկրաինա	4.350	4.870	5.491	6.394
Բելառուս	7.620	5.520	6.052	6.970

Կարեն Վերանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

Армянские общественные организации на территории Краснодарского края¹

¹ Карта расположения армянских общественных организаций на территории Краснодарского края размещена на сайте Независимого научно-информационного портала «Маштоц» (г. Краснодар): http://www.mashtots.ru/map_1.htm.